

Elektronilise valve kohaldamine

Andri Ahven, Anne Kruusement

Sisukord

1. Elektronilise valve olemus
2. Uued sihtgrupid ja nendega seotud probleemid
3. Statistika
4. Kriminaalhooldusametnike tagasiside
5. Elektronilise valve laiendamine
6. Välisriikide praktika
7. Kokkuvõte

Kriminaalpoliitika analüüs

Nr 2/2013

www.just.ee/uuringud

www.just.ee/kriminaalstatistika

01.04.2013

Eesmärk

Analüüsida erinevate elektronilise valve (lühendatult: EV) liikide kohaldamist ning nende edukust isiku käitumise kontrollimisel.

Analüüsi alusel koostada vastavalt vajadusele:

- 1) soovitusel EV erinevate liikide kohaldamise kohta;
- 2) ettepanekud EV regulatsiooni täpsustamiseks või muutmiseks, mis esitatakse läbivaatamiseks KarS-i revisjoni.

Taust

Elektronilist valvet kohaldatakse Eestis alates 2007. aasta maist ning 2012. aasta lõpuks oli EV-le kokku suunatud umbes tuhat inimest. Põhiliselt on seda kasutatud vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel KarS § 76 alusel. Alates 2011. aastast saab vahistamise asendada EV-ga ning kasutada EV-d kuni kuuekuulise vangistuse asemel ja kriminaalhoolduse tingimuste rikkumisel määrata lisakohustusena.

EV erinevate liikide kohaldamist ja EV tulemuslikkust pole seni kuigivõrd analüüsitud. Seetõttu on ajakohane analüüsida erinevate EV kohaldamise võimaluste kasutamise ulatust, EV-le suunatud isikute koosseisu, katseaja tingimuste rikkumisi ja retsidiivsust pärast EV läbimist.

Kokkuvõte

EV on end õigustanud ning otstarbekas on selle kasutamist ja kasutusvõimalusi laiendada. Täiendada ja täpsustada tuleks EV kohaldamist reguleerivaid õigusakte.

Ettepanekud

Seadusandliku regulatsiooni muutmine

1. Kaaluda EV võimaldamist KarS § 76 alusel vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikule, kes rikub käitumiskontrolli tingimusi sama paragrahvi lõikes 5 kirjeldatud viisil. Sellisel juhul saaks kohus kriminaalhooldaja ettekande alusel määrata isiku EV alla.

2. Täiendada KarS § 69¹ uue lõikega, mille järgi tuleb kohtul enne EV määramist esitada järelepärimine kriminaalhooldusametnikule, et analoogiliselt KrMS § 137¹ lõikele 3 kontrollida isiku elukoha sobivust EV seadmete paigaldamiseks.
3. Täiendada KarS § 75¹ lõiget 1 selliselt, et lisaks liikumisvabaduse piirangutele allumisele oleks võimalik EV seadmete abil tuvastada ka isiku (alkoholi)joovet; narkojoobe kontrollimiseks praegu tehnoloogia puudub. Seadust võiks täiendada ka lausega, et EV seadme valiku teeb kriminaalhooldusametnik.
4. Kaaluda KarS-i ja KrMS-i täiendamist selliselt, et EV seadmeid saaks kasutada ka lähenemiskeelu puhul vastavalt kriminaalpoliitika analüüsi 2/2012 järeldustele.¹
5. Kaaluda KarS § 75¹ lõikes 3 kohtule täpsemate juhiste andmist, millal kui pikka EV tähtaega määrata. Näiteks kehtestada EV määramisel esialgselt maksimaalseks tähtjaks 6 kuud koos võimalusega seda vajadusel pikendada kuni 12 kuuni, või täpsustada EV pikkus tulenevalt kuriteo raskusastmest.
6. Täiendada ja täpsustada seadusandlikku regulatsiooni KrMS § 137¹ vahistamise asemel määratava elektroonilise valve osas nii, et oleks üheselt arusaadav, et esialgselt määratud EV tähtaja saabumisel või maksimaalse üheaastase EV tähtaja saabumisel pöörduvad prokurör või kriminaalhooldusametnik kohtu poole ettekandega ning kohus teeb uue määruse, millega kas pikendab EV tähtaega või kohaldab allkirja vastu elukohast lahkumise keeldu.
7. Täpsustada justiitsministri määramises „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“ sätestatud ajakava koostamise reegleid:
 - 1) lisada põhimõte, et alguses on EV ajakava reeglina rangem ja võib muutuda järk-järgult leebemaks;
 - 2) lubada valvealustel mõistlikus ulatuses toidupoes käimine ja perekondlike kohustuste täitmine.

Töökorralduslikud ettepanekud vanglate osakonnale

8. Korraldada regulaarselt kriminaalhooldusametnike koolitusi või kohtumisi, et üle-eestiliselt ühtlustada EV kohaldamist.
9. Tagada EV seadmete töökorras olek ning vajadusel juhendada kriminaalhooldusametnikke seadmete töö kontrollimisel.
10. Korraldada kinnipeetavatele parem info jagamine nii suuliselt kui kirjalikult – sh koostada EV infovoldikuid või muid teabematerjale ja samuti korraldada kinnipeetavatega töötavatele vangla-ametnikele vastavaid koolitusi.
11. Kaaluda TETV menetluse täpsustamist selliselt, et kriminaalhooldajad hakkaksid oma ettepanekus põhjendama väljapakutud EV tähtaja sobilikkust konkreetsele isikule.

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonnal täiendavalt analüüsida vahistamise asemel elektroonilise valve kasutamise võimalusi.

¹ <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56473/ELEKTROONILISE+VALVEGA+L%C4HENEMISKEELU+KOHALDAMISE+ANAL%DC%DCS.+Justiitsministeerium.+2012.pdf>

1. Elektroonilise valve olemus

1.1. Elektroonilise valve sisu ja seadmed

Elektroonilise valve olemust kirjeldab KarS § 75¹. Tegemist on kohtu poolt määratud tähtaja jooksul rakendatavate liikumisvabaduse piirangutega, milleks kasutatakse isiku keha külge kinnitatavaid elektroonilisi seadmeid (tavaliselt jalavõru). Piirangutest kinnipidamist kontrollib kriminaalhooldusametnik. Seadus ei täpsusta kasutatavate seadmete liiki, seda reguleerib justiitsministri 22.02.2007 määrus nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“ (edaspidi ka: *EV kord*). Praktikas on kasutusel peamiselt kahte liiki seadmeid, mis erinevad nii oma tööpõhimõttelt kui ka kontrollivõimalustelt.

- Koduvalveseadmed koosnevad isiku jala (vajadusel randme) külge paigaldatavast võrust, mis koosneb saatjast ning koduvalve aparaadist (vastuvõtja), mis paigaldatakse isiku elukohta või vajadusel ka töökohta. Jalavõru ja koduseade suhtlevad omavahel raadioside kaudu. Koduseade edastab informatsiooni keskarvutisse, kust kriminaalhooldusametnik seda näeb. Koduvalveseadme fikseerib kõik jalavõru lahkumised ja saabumised ning teavitab keskust koheselt valel ajal liikumistest ning samuti probleemidest jalavõru või koduseadme endaga. Koduvalveseadmest eemal ehk väljaspool elukohta ei ole võimalik jalavõru liikumist jälgida. Seega tagab koduvalvesüsteem kontrolli isiku kodus viibimise üle ajal, mil tal ei ole lubatud väljas liikuda.
- Aktiivjälgimissüsteem koosneb ühest või mitmest osast, millest vähemalt üks osa kinnitatakse samuti isiku jala (vajadusel randme) ümber. Aktiivjälgimissüsteem töötab GPS (lühend ingliskeelsest väljendist *global positioning system*) põhimõttel ning seda toetab mobiilne positsioneerimine juhtudeks, kus GPS levi puudub (nt hoonetes, transpordivahendis jne). Aktiivjälgimissüsteemi kasutamise korral on võimalik kehtestada isikule lisaks kellaajalistele piirangutele ka teatud asukohtadesse kas lubatud või keelatud tsoone. Näiteks kui seksuaalkurjategijal on kohus keelanud läheneda lasteasutustele, siis on võimalik GPS-seadmega määratleda kõikide vastavate asutuste ümber keelutsoonid. Aktiivjälgimisseadme puhul on nähtav isiku liikumine igal ajahetkel ja keelatud tsooni sisenemise korral saadab seade häireteate keskusesse.
- Saadaval on ka sellised elektroonilise valve koduseadmed, mille jalavõru töötab analoogiliselt tavalise koduseadme süsteemiga, kuid koduseadmel on täiendava funktsioonina võimalus mõõta alkoholi sisaldust väljahingatavas õhus. Süsteem saadab valvealusele teate puhuda ning sel hetkel kui isik alkomeetrisse puhub, teeb seade temast pildi ja edastab selle keskserverisse koos alkoholi mõõtmise tulemustega. Pildi tegemine välistab pettused puhumisel. Kui eelnevalt on isiku foto programmi sisestatud, võrdleb süsteem fotosid automaatselt ja annab häireteate koheselt, kui puhunud on vale isik. Eestis hetkel selliseid seadmeid ei kasutata.
- Lisaks on olemas seadmed lähenemiskeelu rakendamiseks selliselt, et seadet kannavad nii ohver kui kurjategija. Need seadmed töötavad analoogiliselt GPS-seadmetele, kuid lisaks süüdimõistetule jala ümber olevale seadmele kannab ohver kaasas mobiiltelefoni laadset seadet, mis annab ka talle lokaalselt häireteate keelatud isiku lähenemise korral. Eestis hetkel lähenemiskeelu korral EV seadmeid ei kasutata.

1.2. Tervisekontroll

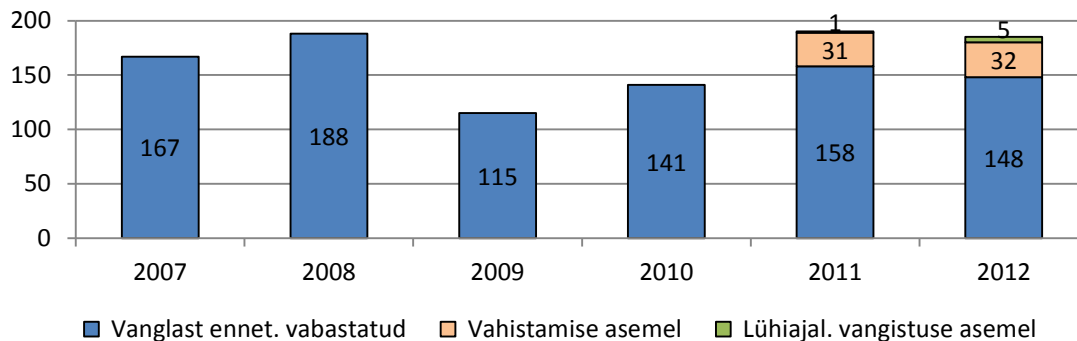
KarS § 75¹ lg 2 võimaldab kohtul määrata enne EV kohaldamist süüdimõistetule tervisekontroll, et selgitada välja, kas isiku tervises seisund võimaldab tema allutamist EV-le. Praktikas ei ole seda sätet enne EV alla määramist kuigivõrd kasutatud. Küll aga on tervises seisund mõnel juhul olnud oluline EV ajal, kui süüdimõistetule tervis on kas halvenenud või vajanud täiendavaid uuringuid ja EV on liikumispiirangute tõttu osutunud takistuseks uuringute läbiviimisel ja ravis.

1.3. Elektroonilise valve määratud isikute arv

Elektroonilist valvet kohaldatakse Eestis alates 2007. aasta maist ning 2012. aasta lõpuks oli EV-le suunatud ligi tuhat inimest. Põhiliselt on seda kasutatud vangistusest KarS § 76 alusel tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel (lühendatult: TETV). Alates 2011. aastast saab vahistamise asemel EV-ga ning kasutada EV-d kuni kuuekuulise vangistuse asemel ja kriminaalhoolduse tingimuste rikkumisel määrata lisakohustusena. Vahistatute koguarvuga võrreldes on EV-d kohaldatud vähe (nt 2012. aastal võeti vahi alla 622 isikut ja aasta lõpul viibis vahi alla 753 isikut).

Tabel 1. Elektroonilise valve alla määratud isikute arv 2007–2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	KOKKU
Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatud (TETV)	167	188	115	141	158	148	917
Vahistamise asemel	x	x	x	x	31	32	63
Lühiajalise vangistuse asemel					1	5	6
KOKKU	167	188	115	141	190	185	986

Joonis 1. Elektroonilise valve alla määratud isikute arv 2007–2012

1.4. Elektrooniline valve vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel

2007. aasta alguses jõustunud KarS § 76 muudatustega tekkis võimalus vabaneda vangistusest tingimisi ennetähtaegselt senisest tunduvalt varem, kuid seda vaid koos EV kohustusega, mis sätestati KarS §-s 75¹. Elektroonilist valvet võib määrata üksnes isiku eelneval nõusolekul.

KarS § 76 järgi peab teise astme kuriteo või esimese astme kuriteo ettevaatamatusest toime pannud isik kandma talle mõistetud vangistusest ära vähemalt 1/3, kuid mitte vähem kui 6 kuud, mille järel tekib kohtul õigus otsustada isiku EV-ga vabastamine. Kui süüdimõistetud ei soovi vabaneda EV alla või ei nõustu sellega kohus, annab seadus võimaluse teise astme kuriteo puhul otsustada kohtul isiku tingimisi ennetähtaegse vangistusest vabastamine pärast 1/2 vangistuse ärakandmist ning sel juhul ei ole EV kohustus enam nõutav, kuid kohus võib selle isiku nõusolekul ikkagi määrata.

Esimese astme kuriteo tahtlikult toime pannud isiku puhul on vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastamine võimalik vähemalt 1/2 vangistuse ärakandmisel koos EV kohustusega või vähemalt 2/3 vangistuse ärakandmisel ilma EV kohustuseta.

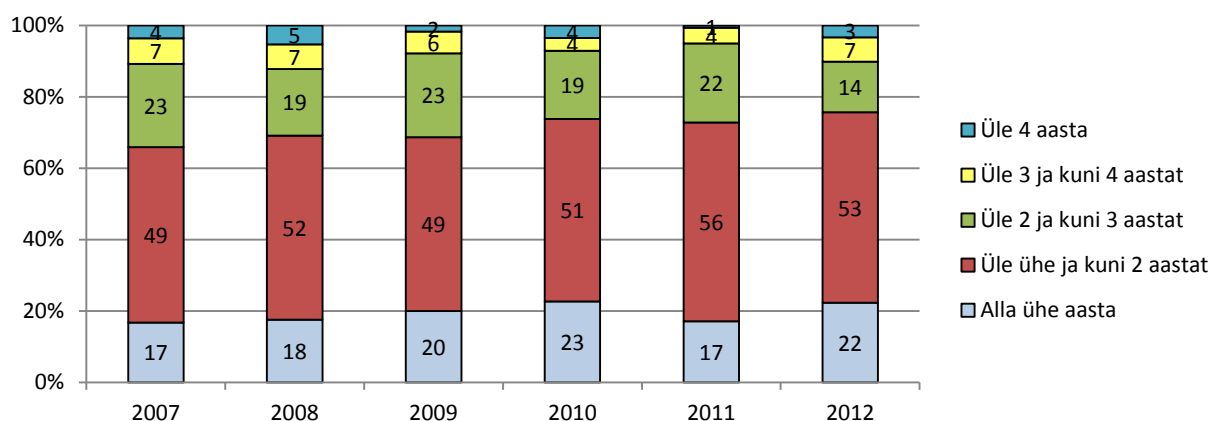
Katseaeg määratakse ärakandmata karistusaja ulatuses, kuid mitte lühemana kui üks aasta. Vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV-le suunatud isikute katseaaja pikkus on ajavahemikus 2007–2012 mõnevõrra lühenenud. Katseaegade mediaan oli 2007. aastal EV-d

alustanud isikutel 627 päeva (peaaegu 21 kuud) ning 2012. aastal 556 päeva (ligikaudu 18 ja pool kuud) – seega on toimunud keskmise katseaja vähenemine 11%.

Tabel 2. Määratud katseaja kestus päevades

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aritmeetiline keskmine	706	693	673	635	635	657
Mediaan	627	587	587	574	568	556

Katseaja keskmise pikkuse vähenemine on toimunud enam kui kaks aastat kestvate katseajade osakaalu vähenemise tõttu – vt joonis 2.

Joonis 2. Vanglast käitumiskontrollile suunatud isikute EV tegemise tähtaeg alguse aasta järgi (%)

1.5. Elektroonilise valve tähtaeg

KarS § 75¹ lg 3 kehtestab EV tähtaja, milleks võib olla üks kuni kaksteist kuud ja tähtaega hakatakse arvestama seadmete paigaldamisest.

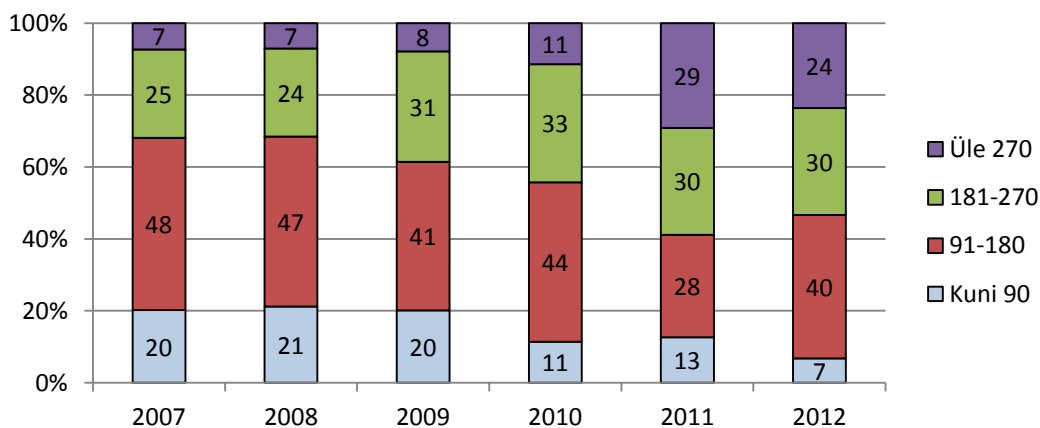
Määratud EV pikkus on teada 976 aastatel 2007–2012 avatud toimiku puhul. Andmed kajastavad algselt määratud tähtaega, kuigi osal juhtudel seoses rikkumistega katkestati EV varem – seega ei näita need täpselt EV tegelikku kestust, kuid kuna katkestamisi oli vähe (EV katkestati ja karistus pöörati täitmisele ligikaudu 2% juhtudel, arvestamata katseaja katkestamist pärast määratud EV lõppu), siis ei mõjuta see asjaolu näitajate võrdlust aastate järgi või muul moel.

EV pikkuste aritmeetiline keskmine oli 166 päeva (viis ja pool kuud) ning mediaan 180 päeva (6 kuud). Tabelist 3 ilmneb, et 2011.–2012. aastal oli EV pikkuste mediaan ligikaudu 1,5 korda kõrgem kui 2007. aastal.

Tabel 3. Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikutele määratud EV keskmine pikkus päevades 2007–2012

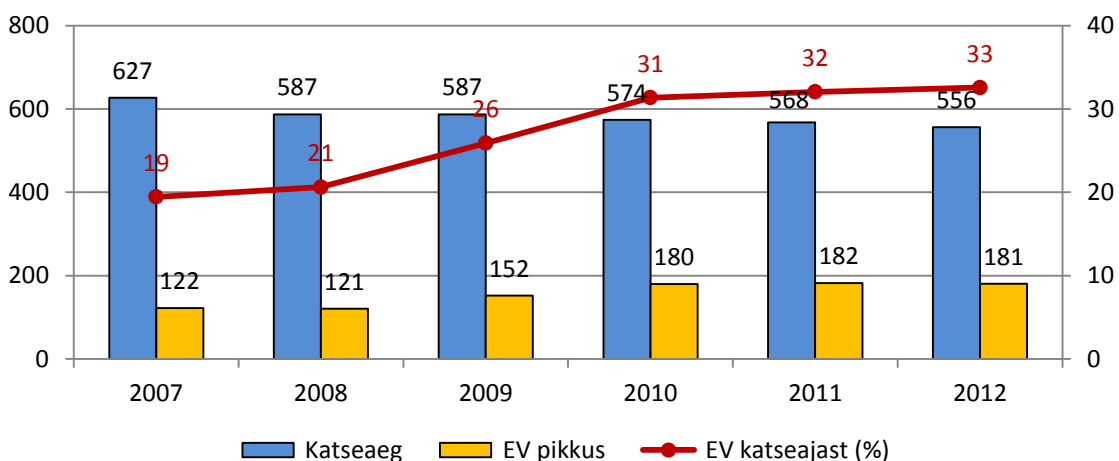
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aritmeetiline keskmine	141	146	156	170	192	190
Mediaan	122	121	152	180	182	181

Joonis 3 näitab vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatule määratud EV pikkuse kasvu viimastel aastatel: enam kui 270 päeva kestva EV-ga isikute osakaal oli 2011.–2012. aastal märksa suurem kui varasematel aastatel.

Joonis 3. Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatutele määratud EV keskmine pikkus päevades 2007–2012 (%)

Vastandlikud trendid (katseaja lühenemine samaaegselt EV piknemisega) on kaasa toonud EV osakaalu kasvu keskmisest katseajast: kui 2007. aastal moodustas EV pikkuste mediaan (122 päeva) katseaeade mediaanist (627 päeva) 19%, siis 2012. aastal oli sama näitaja 33% (EV pikkuste mediaan 181 päeva, katseaeade mediaan 556 päeva) – vt joonis 4.

Joonis 4. Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatutele määratud katseage ja sh määratud EV pikkus päevades (mediaan) 2007–2012; EV pikkuse osakaal katseajast (%; paremal teljel)

1.6. Elektroonilise valve tähtaja muutmise võimalused

Kriminaalhooldajal on õigus taotleda kohtult esialgselt mõistetud tähtaja pikendamist või lühendamist, kuid piirtähtajad peavad vastama seaduses toodule. Seaduses ei täpsustata, millal ja millistel põhjustel võib kohus tähtaega pikendada või lühendada.

EV lühendamise alused ja regulatsioon on täpsemalt sätestatud *EV korras*. Kriminaalhooldusametnik võib esitada kohtule erakorralise ettekande esialgu määratud EV tähtaja lühendamiseks, kui kriminaalhooldusalune on raskelt haigestunud või tal on ilmnunud erakorralised isiklikud või perekondlikud asjaolud ning EV kohustuse edasine täitmine ei ole võimalik või otstarbekas. Samuti võib kriminaalhooldusametnik esitada kohtule erakorralise ettekande esialgu määratud EV tähtaja lühendamiseks või pikendamiseks, kui kriminaalhooldusametnik leiab, et lähtudes toimepandud

kuriteost ja süüdimõistetud isikust ning tema senisest käitumisest EV kohustuse ajal on otstarbekas EV tähtaega lühendada või pikendada. Elektroonilise valve tähtaeg peab pärast muutmist jääma vahemikku 1–12 kuud. Juhul kui EV aega lühendatakse, jätkub kriminaalhooldus ilma EV-ta.

Eespool viidatud tervises seisundi halvenemine või vajadus terviseuuringuteks EV ajal on praktikas olnud üheks põhjuseks, mille tõttu kriminaalhooldusametnik on palunud kohtul valve tähtaega lühendada (selle vajalikkust tõendab arstitõend). Jooksvat statistikat tervises seisundi tõttu EV tingimuste muutmise kohta ei peeta, kuid neid andmeid on võimalik leida KHIS-st erakorralistest ettekannetest. Näiteks suunati üks isik pikaajalistele kardioloogilistele ja tomograafilistele uuringutele ning EV seade tuli eemaldada, kuna see võib mõjutada meditsiiniseadmete tööd. Ühele valvealusele määrati ninavaheseina operatsioon üldnarkoosi all, mille järel ta pidi jääma haiglaravile ning otstarbekas oli EV lõpetada enne operatsiooni.

Seadus ei keela ka muul alusel EV tähtaega lühendada. Näiteks võib valvealuse lähedase isiku surm talle kaasa tuua täiendavaid kohustusi, mille täitmist EV oluliselt takistaks. Samuti on mõned valvealused asunud tööle ametikohtadele, mis nõuavad sagedast ringiliikumist Eestis või ka välismaal. Kui kriminaalhooldusalune on taotluse esitamise ajaks läbinud suurema osa esialgselt määratud EV ajast ilma rikkumisteta ning kriminaalhooldaja peab EV lühendamist põhjendatuks ja selle vajalikkus on tõendatud, esitab ametnik taotluse sellekohase kohtule, kes selle kas kinnitab või tagasi lükkab.

1.7. Kohustused ja nende rikkumised

Järgnevalt kirjeldatakse vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamise järel elektroonilise valve alla määratud isikutele KarS § 75 lõike 2 alusel pandud lisakohustusi ja nende rikkumisi, tuginedes andmetele erakorralistest ettekannetest. Lühidalt käsitletakse ka kõikidele käitumiskontrollil olevatele kriminaalhooldusalustele kehtivate kontrollnõuete (KarS § 75 lg 1) rikkumisi. Tuleb arvestada, et olenevalt rikkumise liigist võivad erakorralised ettekanded tegelikku olukorda kajastada erinevalt: nt on kerge avastada EV-ga seotud liikumispääsude rikkumisi, kuid ilmselt saab teatavaks vaid väike osa alkoholi tarvitamise keeldu puudutavatest rikkumistest või näiteks keelatud isikutega suhtlemistest.

Peaaegu kõikidele elektroonilise valve alla määratud isikutele on pandud kohustus mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume ning otsida endale töökoht määratud ajaks – vt tabel 4. Valdavat enamikku hõlmab ka kohustus mitte suhelda kohtu poolt määratud isikutega ning osaleda sotsiaalabiprogrammis.

Ülalkirjeldatud kohustuste jaotus sarnaneb üldjoontes teistele vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatutele pandud kohustustega. Võrreldes karistusest KarS § 74 lõike 1 alusel tingimisi vabastamisega käitumiskontrollile suunatud isikutega on vanglast kriminaalhooldusele tulnud isikutele kohustusi pandud hoopis ulatuslikumalt.

Tabel 4. Vanglast 2011. aastal tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV-le suunatud, teistele tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikutele ning karistusest tingimisi vabastatud isikutele pandud lisakohustused (% avatud toimikutest; ühel isikul võis olla mitu kohustust)

	Vanglast EV alla	Vanglast TETV	KarS § 74 lg 1*
Mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume	98	99	21
Otsida endale töökoht määratud ajaks	94	91	6
Mitte suhelda määratud isikutega	84	87	6
Osaleda sotsiaalabiprogrammis	81	82	9
Alluda ravile eelneval nõusolekul	20	26	3
Heastada tekitatud kahju	5	3	4
Mitte viibida määratud paikades	4	17	1
Mitte omada, kanda ja kasutada relva	2	1	0
Omandada eriala määratud ajaks	1	1	0
Täita ülalpidamiskohustust	1	1	0
Omandada üldharidus määratud ajaks		3	1
Arvesse võetud kordumatuid toimikuid	161	277	3316

* Null näitab juhtumite esinemist, kuid nende osakaal jäi alla 0,5.

Rikkumised kogu katseajal

Käitumiskontrolli tingimuste ja kohustuste rikkumiste vaatlemisel kogu katseaja jooksul võeti arvesse alates 2007. aastast avatud 932 toimikut, mille puhul katseaja tähtaeg oli saanud enne päringu tegemist. Kontrollnõuete rikkumisi oli märgitud ligi 5% toimikutes ning lisakohustustega seotud rikkumisi 22% toimikutes. Siinkohal loetakse iga toimikut üks kord, olenemata rikkumiste ja ettekannete arvust toimiku kohta.

Tabel 5. Vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV alla määratud isikute poolt käitumiskontrolli tingimuste rikkumised (% avatud toimikutest; üks isik võis rikkuda mitut tingimust)

	Arv	%
Ei ilmu kriminaalhooldusosakonda registreerimisele	31	3,3
Ei taotle luba elukohast lahkumiseks	15	1,6
Ei ela kohtu määratud alalises elukohas	12	1,3
Ei taotle luba elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks	12	1,3
Ei esita dokumente kohustuste täitmise kohta	8	0,9
KOKKU märgitud tingimuste rikkumisi	44	4,7

Tabel 6. Vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV alla määratud isikute poolt käitumiskontrolli lisakohustuste rikkumised (% avatud toimikutest; üks isik võis rikkuda mitut kohustust)

	Arv	%
Tarvitab alkoholi või narkootikume	145	15,6
Ei allu EV-le (liikumispääs rikkumine vm)	48	5,2
Ei otsi määratud tähtajaks töökohta	18	1,9
Ei hoidu suhtlemast kindlaksmääratud isikutega	18	1,9
Ei heasta tekitatud kahju	12	1,3
Ei osale sotsiaalabiprogrammis	7	0,8
Ei täida enda antud lubadusi	4	0,4
Viibib keelatud paikades	4	0,4
Ei allu ettenähtud ravile, kuigi on raviga nõustunud	3	0,3
Ei omanda määratud tähtajaks üldharidust	2	0,2
KOKKU märgitud lisakohustuste rikkumisi	205	20,0

Rikkumised elektroonilise valve ajal

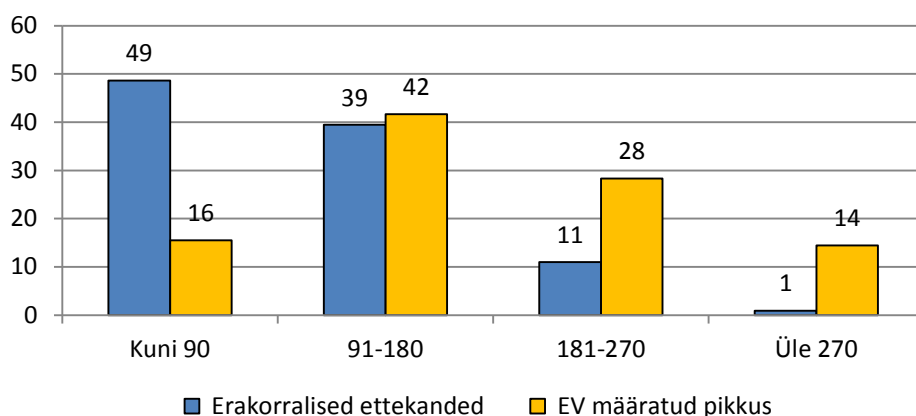
Eraldi vaadeldi ainult EV jooksul toime pandud rikkumisi. Arvesse võeti 849 toimikut, mille puhul EV lõpetamise tähtaeg oli saabunud enne päringu tegemist. Kokku koostati EV jooksul 109 erakorralist ettekannet 101 kordumatu toimiku puhul, mis moodustab **12%** kõikidest toimikutest.

Erakorralised ettekanded puudutasid (absoluutarvud näitavad ligikaudu ka protsentjaotust):

- 71 toimikut – kohustuste rikkumist (sh EV-le mitteallumine);
 - 44 toimikut EV-le mitteallumine (sh 27 toimiku puhul rikuti ka muid kohustusi);
 - 27 toimikut vaid muude kohustuste rikkumine;
- 33 toimiku puhul tehti ettepanek EV kohustuste kergendamiseks;
 - 19 toimikut EV enda tingimuste kergendamiseks;
 - 14 toimikut muude kohustuste kergendamiseks.

Kohustustest rikuti EV ajal sagedamini (võis rikkuda mitut kohustust) alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu (37 toimikut) ning nõuet otsida määratud tähtjaks töökoht (10 toimikut).

Erakorralistest ettekannetest 88% koostati EV esimese kolme kuu jooksul; samas moodustas niisuguse tähtjaga EV osakaal vaid 16%.

Joonis 5. Erakorralise ettekande koostamise ajaks EV all olnud päevade arv ja EV määratud pikkus kõikide lõpetanute puhul 2007–2012 (ettekannete protsentuaalne jaotus, kokku 109 ettekannet)

Tabel 7. Elektroonilise valve nõuete (liikumispiirangu) ja lisakohustuste rikkumisega seotud erakorraliste ettekannete jaotus EV algusest möödunud päevade arvu järgi (ettekannete arv)

	EV liikumispiirangu rikkumine		Vaid muude lisakohustuste rikkumine	KOKKU
	Kõik (võis esineda ka muid rikkumisi)	Vaid liikumispiirangu rikkumine		
Kuni 60	14	4	13	27
61-120	14	5	8	22
121-180	16	12	4	20
181 ja enam	3	2	2	5
Arv	47	23	27	74

Ülejäänud erakorralistest ettekannetest valdav osa (33) puudutas EV tingimuste või muude käitumiskontrolli kohustuste kergendamist. Need puudutasid 32 isikut (ühe isiku kohustusi kergendati kahel korral), kellest 22 isiku katseag oli päringu hetkeks lõppenud (katseaja lõpetas positiivselt 17 isikut ja negatiivselt 5 isikut).

Rikkumised pärast elektroonilist valvet ülejäänud katseajal

Pärast EV lõppu ülejäänud katseajal toime pandud rikkumiste puhul võeti arvesse 665 toimikut, mille puhul katseaja tähtaeg oli saabunud enne päringu tegemist. Erakorraline ettekanne kootati 150 juhul ning need puudutasid 139 toimikut, mis moodustab **21%** kõikidest toimikutest.

Lisakohustuste rikkumist pärast EV lõppu märgiti 114 toimiku puhul (neist 19 puhul ka kontrollnõuete rikkumist); kontrollnõuete rikkumist märgiti 27 toimiku puhul. Kohustustest rikuti sagedamini (võis rikkuda mitut kohustust) alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu (89 toimikut), nõuet heastada tekitatud kahju (12 toimikut), nõuet hoiduda suhtlemast määratud isikutega (10 toimikut) ja nõuet otsida määratud tähtjaks töökoht (6 toimikut).

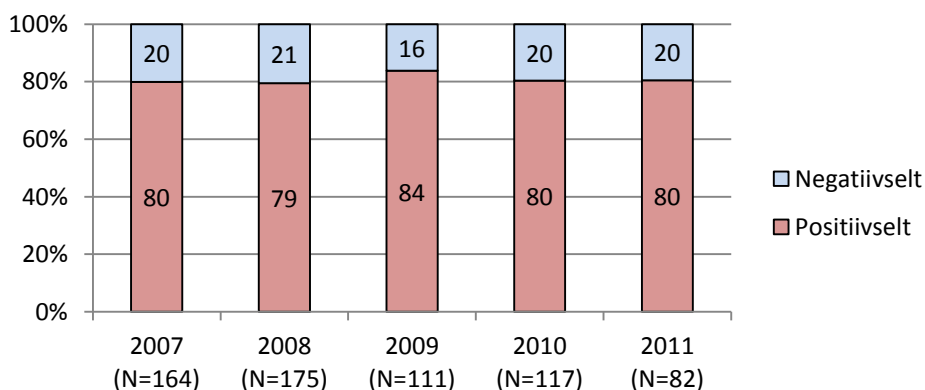
EV perioodil oli ülejäänud katseajaga võrreldes rikkumisi küll vähem, kuid siinkohal arvesse võtmata EV ja ülejäänud katseaja erinevat pikkust. Kui arvestada, et EV mediaan oli 6 kuud ja katseagade (sh EV) mediaan kokku 18 kuud, siis pärast EV lõppu järele jäänud katseag oli keskmiselt kaks korda pikem kui EV kestus. Seega ei saa sama pikkusega perioodi (nt kuus kuud) vaatlemisel öelda, et katseajal pärast EV lõppu oleks rikkumised sagenenud.

1.8. Elektroonilise valve ja katseaja läbimise edukus

Elektroonilise valve ja kogu katseaja läbimise edukust vaadeldakse kõikide isikute puhul, kelle EV tähtaeg või katseaja tähtaeg oli saabunud päringu hetkeks 28.02.2013. Ülekaalukas osa EV alla määratud isikutest läbis selle edukalt, isegi juhul kui katseag hiljem lõppes negatiivselt: EV katkestati ja pöörati täitmisele vaid 2% juhtudel (15 juhul 686 toimikust); lisaks pikendati mõnel juhul EV tähtaega. Rikkumisi oli küll rohkem, kuid alati ei pööratud karistust täitmisele.

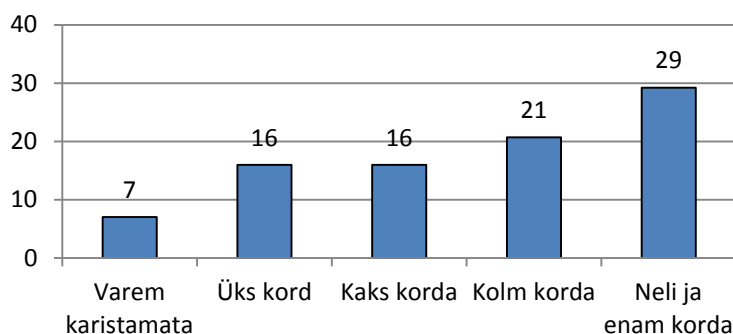
Vahistamise asemel EV-le suunatudest oli 57 isiku EV tähtaeg päringu hetkeks saabunud; neist seitsme isiku EV lõpetati erakorralise ettekandega. Andmestik ei luba praegu teha kindlaid järeldusi niisuguse EV vormi edukusest ega võrrelda seda süüdimõistetute EV-ga.

Katseaja tervikuna läbimist saab vaadelda vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatute puhul, kes määrati EV alla ning kelle katseaja tähtaeg oli saabunud enne päringu tegemist. Arvesse võeti 658 toimikut. Katseaja lõpetas vaadeldaval perioodil positiivselt 529 isikut (80%) ja negatiivselt 129 isikut (20%). Need näitajad on läbi aastate püsinud enam-vähem samal tasemel – vt joonis 6.

Joonis 6. Katseaja läbimise edukus EV alguse aasta järgi 2007–2011 (%)

Katseag lõpeb seda suurema tõenäosusega negatiivselt, mida rohkem kordi on isik varem kriminaalkorras karistatud – vt joonis 7. Siinjuures pole arvestatud muid katseaja läbimist mõjutada võivaid tegureid.

Joonis 7. Katseaja negatiivselt lõpetanute osakaal varasemate kriminaalkaristuste arvu järgi (%)

Elektroonilise valve alla määratud isikute puhul ei ilmne katseaja pikkuse ja katseaja negatiivselt lõpetanute osakaalu vahel selget seost. Lühema katseaja korral on selle negatiivselt lõpetanute osakaal olnud veidi kõrgemgi kui pika katseaja korral, kuid vahed ei ole suured ning ei luba teha kindlaid järeldusi.

Tabel 8. Katseaja negatiivselt lõpetamine määratud katseaja pikkuse järgi (EV alla määratud isikud, kelle katseaja tähtaeg oli päringu hetkeks saabunud)

	Kokku sellise katseajaga	Neist lõpetas negatiivselt	Negatiivselt lõpetanute osakaal (%)
Kuni 1 aasta	148	33	22
Üle 1 ja kuni 2 aastat	356	70	20
Üle 2 ja kuni 3 aastat	119	22	18
Üle 3 aasta	35	4	11

Katseaja positiivselt lõpetanute EV pikkuste aritmeetiline keskmine oli 148 päeva ja mediaan 122 päeva (arvestatud 525 toimikut). Katseaja negatiivselt lõpetanutel oli EV keskmine planeeritud kestus vastavalt 157 päeva ja 152 päeva (arvestatud 128 toimikut).

2. Uued elektroonilise valve sihtgrupid ja nendega seotud probleemid

2.1. Elektrooniline valve vahistamise asemel

KrMS § 137¹ võimaldab alates 2011. aastast kohtul asendada vahistamine kahtlustatava või süüdistatava taotlusel elektroonilise valvega. Esmalt peab kohus kohaldama vahistamist ning seejärel saab vahistatu taotleda asendamist. Asendamise korral allutatakse isik EV-le KarS § 75¹ kohaselt.

Vahistamise asemel EV alla määramisel kohaldatakse KrMS vahistamise kohta kehtestatud nõudeid ja tähtaegu. Elektroonilise valve all olemise aega ei loeta aga eelvangistuseks või kinnipidamiseks ning seda ei arvestata karistusaja hulka. Kui kahtlustatav või süüdistatav ei allu EV-le, pöördub kriminaalhooldusametnik ettekandega kohtu poole ning kohus asendab EV uuesti vahistamisega.

Ajavahemikus 01.01.2011 kuni 27.02.2013 suunati vahistamise asemel EV-le 69 isikut. Sel perioodil koostati nende kohta 13 erakorralist ettekannet (ühe isiku kohta kaks), mis kõik olid seotud EV-le mitteallumisega (liikumispiirangu rikkumisega); kõigis ettekannetes taotleti EV asendamist vahistamisega. Nende suhtes võttis kohus järgmise seisukoha:

- 8 juhul asendati EV vastavalt taotlusele vahistamisega (sh ühele isikule ei olnudki võimalik seadet paigaldada; kahel juhul kuulutati isik tagaotsitavaks);
- 3 juhul lõpetati EV seoses süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisega;
- ühel juhul jäeti ettekanne rahuldamata ilma EV tingimusi muutmata (kohus pidas tõendatuks kakluse käigus jalavõru juhuslikku katkiminekut);
- ühel juhul asendati vahistamine elukohast lahkumise keeluga.

Erakorraline ettekanne koostati keskmiselt 111 päeva pärast EV algust, 23 kuni 246 päeva järel (jättes arvestamata isiku, kellele jäi seade isiku kodust äraoleku tõttu paigaldamata ning ettekanne koostati järgmisel päeval).

Probleemid vahistamise asemel määratud elektroonilise valvega

- Seaduse puudulik regulatsioon elektroonilise valve lõpptähtaja osas

KarS § 75¹ lõike 3 kohaselt võib määrata EV tähtaja ühest kuust kuni kaheteistkümne kuuni. Vahistamismääruse tegemist reguleerib KrMS § 132, mis ei kohusta kohtunikku määrama vahi all olemise lõpptähtaega. Vahistamist kohaldatakse kuni selle aluste äralangemiseni. KrMS § 137 sätestab vahistamise põhjendatuse kontrolli tähtajad. Vahistamise asendamisel EV-ga kohaldatakse tähtaega puudutavas osas vahistamise kohta käivaid sätteid.

Praktikas on kohus mõnikord vahistamise asendamisel EV-ga siiski märkinud määrusesse EV lõpptähtaja, näiteks kuus kuud seadmete paigaldamisest. Kui tähtaeg saabub, siis tavapäraselt peab kriminaalhooldaja EV seadmed eemaldama. Kuna siin EV on vahistamise asendus ja EV tingimuste rikkumise korral asendab kohus selle uuesti vahistamisega, siis ka tähtaja saabumise korral peaks kohus võtma seisukoha edasise tõkendi osas.

Sarnane olukord tekib ka siis, kui kohus ei ole määrusesse EV tähtaega märkinud ning see kestab ühe aasta (KarS § 75¹ kohaselt maksimaalne EV tähtaeg), kuid tähtaja saabumisel ei ole veel jõustunud kohtulahendit, mis määraks EV jätkamise või selle lõpetamise. Ka sel juhul peaks kohus võtma seisukoha edasise tõkendi osas.

Vajalik on kehtestada regulatsioon, kes ja millal eespool toodud juhtudel pöördub kohtu poole tõkendi küsimuse lahendamiseks: kas selleks on kriminaalhooldaja, prokurör kriminaalhooldaja ettepanekul, või kasutatakse mingit muud varianti.

- Elektroonilise valve rakendamiseks ajakava koostamine

Vahistamise asemel EV kohustusega isiku osas näeb EV kord ette rangema ajakava koostamise kui EV kohustusega süüdimõistetutel: kriminaalhooldusametnik on kohustatud pöörduma prokuröri ja/või kohtuniku poole ajakava koostamiseks arvamuse saamiseks.

Praktikas on ette tulnud väga koostöövalmis prokuröre ja kohtunikke, kes soovivad olla kaasatud ajakava iga muudatuse tegemisse. Samas on esinenud ka juhtumeid, kus prokurör tunneb huvi vaid senikaua, kuni menetlus jõuab kohtusse ning sealt alates ei soovi kaasatud olla ei prokurör ega kohtunik. Kui eeluurimise lõppemisega langeb sisuliselt ära vajadus isiku liikumise piiramiseks, siis oleks otstarbekas muuta tõkendit ja kohaldada elukohast lahkumise keeldu – arvestades ka asjaoluga, et isiku vahi all pidamise tähtaja pikendamisel üle kuue kuu kontrollib eeluurimis-kohtunik KrMS § 137 lõike 4 kohaselt vahistuse põhjendatust vähemalt korra kuus. KrMS § 137¹ lõike 9 järgi kohaldatakse vahistamise asemel määratud elektroonilisele valvele vahistamise kohta kehtestatud nõudeid. Seega oleks vajalik täpsustada kohtunike ja prokuröride kaasamise reegleid.

2.2. Elektrooniline valve lühiajalise, kuni kuuekuulise vangistuse asemel

KarS § 69¹ võimaldab kuni kuuekuulise vangistuse asendada EV-ga. Vaatamata sellele, et igapäevaselt viibib vanglas kuni 90 kinnipeetavat², kellele on kohus mõistnud kuni kuuekuulise vangistuse, ei ole kohtud seda sätet laialdaselt rakendama asunud (2011.–2012. aastal suunati sel alusel EV-le kokku kuus isikut). Seejuures ei pea antud asenduse korral isik viibima eelnevalt vanglas, vaid analoogiliselt üldkasulikule tööle (KarS § 69) saab kohus asenduse määrata vangistust mõistes. Isiku nõusolek asendamisel on nõutav.

Probleemid lühiajalise vangistuse asemel määratud elektroonilise valvega

KarS § 69¹ ei nõua enne kohtulahendi tegemist isiku elukoha kontrollimist nagu seda näeb ette KrMS § 137¹ lg 3 vahistamise asemel EV kohaldamisel. Samas võib kohus pöörduda kriminaalhooldaja poole arvamuse saamiseks ka muude isikute puhul. Vajalik oleks siiski täpsustada seadust nii, et eelnev elukoha kontrollimise nõue oleks kohustuslik kõikide EV gruppide puhul.

Kohtunikud on välja toonud³, et kuna enamik menetlusi ei ole üldmenetlused, siis kohus ei saa kõrvale kalduda talle kokkuleppemenetluses saadetud materjalidest ning ettepaneku vangistuse asendamiseks EV-ga peaks tegema prokurör. Seega tuleb selgitada lühiajalise vangistuse asendamise võimalust EV-ga rohkem prokuröridele, kes kokkuleppemenetlusi läbi viivad.

2.3. Elektrooniline valve kriminaalhoolduse tingimuste rikkumise korral

Karistusest KarS § 74 alusel tingimisi vabastatud isiku poolt kontrollnõuete või käitumiskontrolli kohustuste rikkumise korral võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel määrata muuhulgas täiendavaid kohustusi, sh allumine EV-le. Viimast ei saa kohus määrata isiku suhtes tingimisi vangistust mõistes, vaid alles siis, kui isik on rikkunud kriminaalhoolduse tingimusi ning kriminaalhooldaja on pöördunud ettekandega kohtu poole. Muud EV-ga seonduvad tingimused on ka sellel grupil analoogilised teistega ning tulenevad KarS §-st 75¹.

Ettepanekut laiendada EV kohaldamise võimalusi kriminaalhoolduse tingimuste rikkumiste korral ka vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatutele kirjeldatakse 5. peatükis.

² www.vangla.ee andmetel kannavad Tallinna Vangla Maardu üksuses karistust peamiselt lühiajalise, kuni kuuekuulise vangistusega kinnipeetavad. Maardu üksuses on kohti kuni 90 kinnipeetavale, mis enamasti on ka täis.

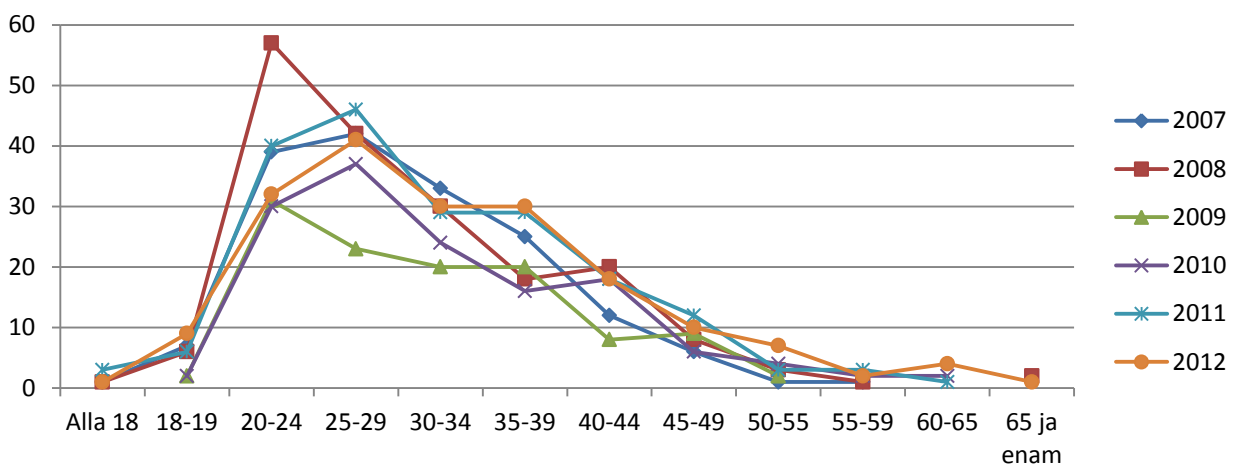
³ Viimati Tartus 15.02.2013 Riigikohtu koolituskeskuses toimunud täitmiskohtunike koolitusel.

3. Elektroonilise valve alla määratud isikuid iseloomustavaid tunnuseid

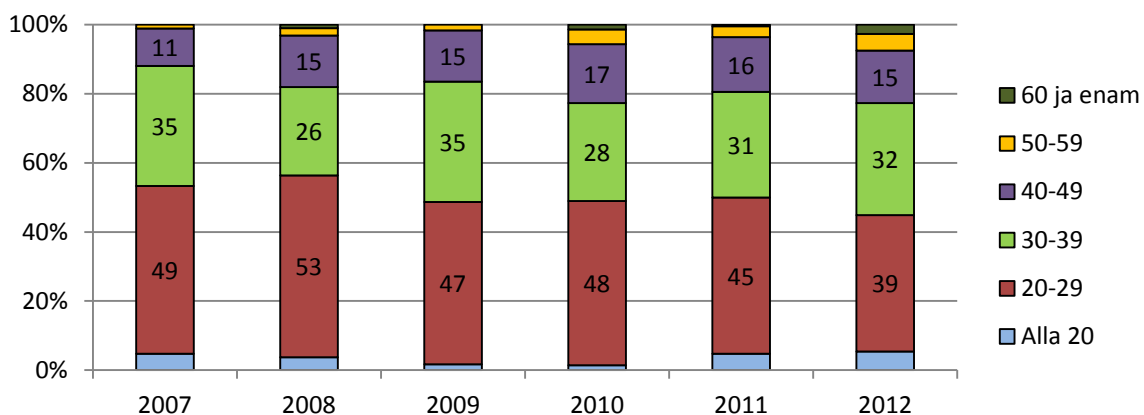
Järgnevalt tuuakse kriminaalhoolduse infosüsteemi (KHIS) põhjal andmed EV kohaldamisest valdavalt 2012. aasta lõpuni. Mõnel juhul hõlmatakse ka 2013. aasta jaanuar ja veebruar (päring tehti 28.02). Aastaarv tähistab alati EV alguse aastat, ka juhtudel kui karistus (katseaeg) algas EV-st varem. Andmed esitatakse olenevalt kontekstist kordumatute isikute järgi või kriminaalhooldus-toimikute järgi, kusjuures üks ja sama isik võib esineda korduvalt erinevates toimikutes. Alates EV rakendamisest 2007. aastal oli 19 erinevat isikut suunatud EV-le kahel erineval korral, kuid mitte kedagi korduvalt samal kalendriaastal.

3.1. Sotsiaal-demograafiline koosseis

Kõige sagedamini on EV-le suunatud isikuid olnud vanuses 20–29 aastat. Aastatel 2007–2012 suunati EV-le kokku kuus alaealist.

Joonis 8. Elektroonilise valve alla määratud isikute arv vanuse järgi 2007–2012

Joonis 9. Elektroonilise valve alla määratud isikute vanuseline jaotus 2007–2012 (%; diagrammil pole arvukselt näidatud osakaale alla 10%)

Naiste osakaal EV alla määratud isikutest on kõikunud vahemikus 1,7% (2009) kuni 6,8% (2011) ilma kindla trendita. Aastatel 2007–2012 määrati EV alla kokku 936 meest ja 50 naist.

Tabel 9. Elektroonilise valve alla määratud meeste ja naiste arv 2007–2012

	Mehed	Naised	KOKKU
Lühiajal. vangistuse asemel	5	1	6
Vahistamise asemel	59	4	63
Vanglast TETV	872	45	917
KOKKU	936	50	986

Kodakondsuse ja rahvuse järgi pole EV-le suunatud isikute koosseisus kindlasuunalisi muutusi toimunud:

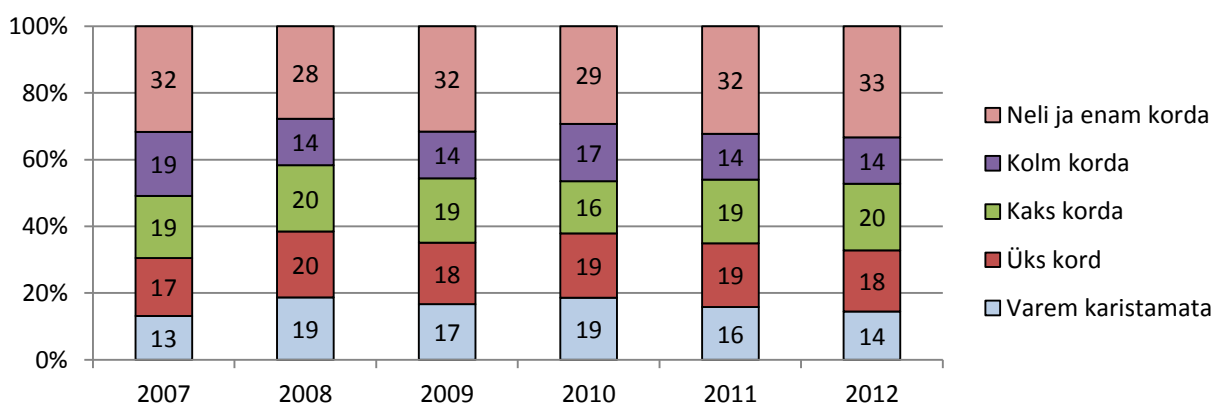
- Eesti kodanike osakaal on olnud 70...74% (kuue aasta keskmine 73%) ning kodakondsuseta isikute osakaal 19...25% (keskmine 23%);
- eestlaste osakaal on olnud 50...62% (keskmine 53%), venelaste osakaal 34...42% (keskmine 41%) ja muust rahvusest isikute osakaal 5...9% (keskmine 6%).

Elektroonilise valve alla määratud isikute varasem elukoht on KHIS-s märgitud 86% juhtudel. Teadaoleva elukohaga isikutest on kõige rohkem olnud Harjumaa elanikke (41%), sealjuures Tallinnast 30%. Järgnevad Tartumaa (19%), Ida-Virumaa (14%), Lääne-Virumaa (6%), Pärnumaa (4%); ülejäänud maakondadest oli kokku 15% isikuid. Selgeid muutusi maakondade puhul ei ilmne, kuid andmete puudulikkus ei luba siin kindlaid järeldusi teha.

Ülaltoodud andmed kajastavad üldjoontes ka vanglast ennetähtaegselt vabanenute jaotust varasema elukoha järgi. Vahistamise asemel aastatel 2011–2012 EV alla määratud isikute elukoht on teada 48 juhul; neist 14 isikut elab Ida-Virumaal, 8 Harjumaal ja 8 Tartumaal.

3.2. Varasem karistatus

Varem on kriminaalkorras karistatud valdav enamik EV alla määratud isikutest. See on ootuspärane, kuna neist põhiosa tuli EV alla vanglast, kus esmakordselt kriminaalkorras karistatuid on suhteliselt vähe.

Joonis 10. Elektroonilise valve alla määratud isikute varasem kriminaalkorras karistatus EV alguse aasta järgi 2007–2012 (%)

Kokku oli enne EV alla määramist varem kriminaalkorras karistamata 16%, üks kord karistatud 19%, kaks korda karistatud 19%, kolm korda karistatud 15% ning neli ja enam korda karistatud 31%.

Meestest oli varem kriminaalkorras karistamata 15% ja naistest 30%. Vähemalt kolm korda oli varem kriminaalkorras karistatud meestest 48% ja naistest 14%.

Vahistamise asemel EV alla määratud isikutest oli varem kriminaalkorras karistamata suhteliselt palju (30%); samas oli neli ja enam korda karistatute osakaal 30% ehk lähedane üldisele keskmisele.

3.3. Toime pandud kuriteo liik

Elektroonilise valve alla määramise põhjustanud kuriteo (kuritegude) liik KarS-i peatüki täpsusega on teada 956 isiku puhul, kusjuures paljud isikud panid toime erinevat liiki kuritegusid. Kõige sagedamini oli toime pandud varavastaseid kuritegusid (40% EV alla suunatud isikutest), millele järgnesid narkootikumide vahendamise seotud rahvatervisevastased kuriteod (30%).

Elektroonilise valve alla määratud isikute poolt toime pandud kuritegude liigiline struktuur on üldjoontes olnud sarnane teiste vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatute ning ka šokivangistusest kriminaalhooldusele suunatud isikutega.

Tabel 10. Peamised kuritegude liigid, mille eest isik määrati EV alla 2007–2012 või suunati muul alusel kriminaalhooldusele 2010–2012 (%), üks isik võis toime panna erinevat liiki kuritegusid)

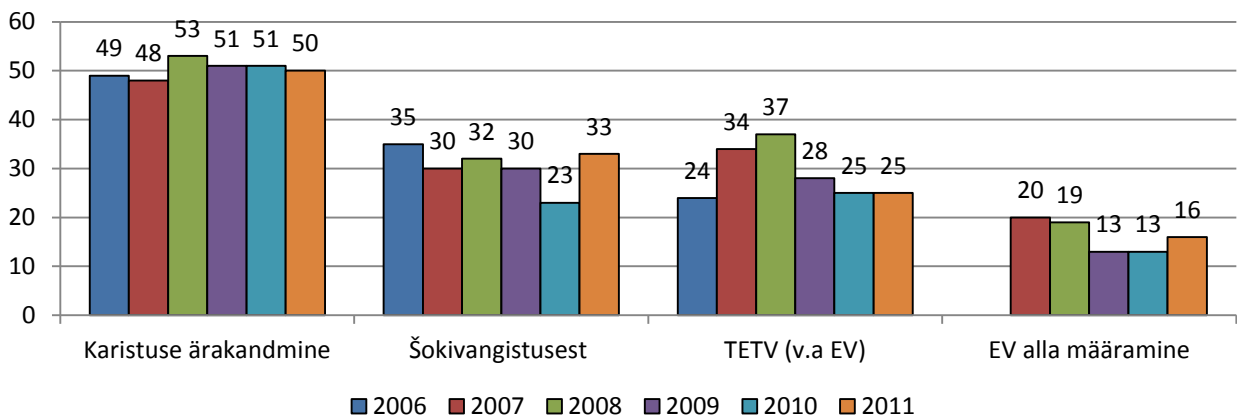
	EV alla	Vanglast TETV (v.a EV)	Šoki- vangistus (KarS § 74 lg 2)	Käitumis- kontroll (KarS § 74 lg 1)	ÜKT (KarS § 69)
Varavastased	40	40	40	38	37
Rahvatervisevastased	30	25	25	5	1
Isikuvastased	19	24	23	16	14
Liikluskuriteod	12	15	16	33	32
Avaliku rahu vastased	12	11	11	11	11
Õigusemõistmisevastased	9	9	3	2	7
Majandusalased	4	0	0	0	0
Arvesse võetud isikuid	956	1235	517	9043	4642

3.4. Retsidiivsus

Retsidiivsust arvestati kahe kuupäeva suhtes: 1) EV alguse järel; 2) pärast katseaja positiivset lõpetamist. Aluseks võeti andmed esimesest kuriteos kahtlustatavana ülekuulamisest pärast seda kuupäeva.

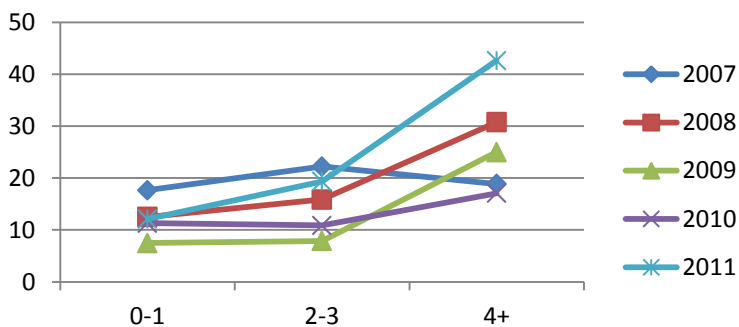
- Esimesel juhul arvestati 838 toimikut, mille puhul EV alguse ja päringu tegemise vahele jäi vähemalt üks aasta. Kuriteos kahtlustatavana kuulati ühe aasta jooksul üle kokku 19% isikutest.
- Teisel juhul arvestati 410 toimikut, mille puhul katseage oli lõppenud positiivselt ning vaatlus-perioodiks jäi vähemalt üks aasta. Kuriteos kahtlustatavana kuulati ühe aasta jooksul üle kokku 24% isikutest.

Elektroonilise valve alla määratud isikute retsidiivsus on teistel alustel vanglast vabanenutega võrreldes olnud suhteliselt madal – vt joonis 11. Retsidiivsuse tase on olnud ka märksa madalam kui karistusest käitumiskontrolliga tingimisi vabastatutel (aastatel 2008–2011 kriminaalhooldust alustanud isikute puhul oli ühe aasta retsidiivsus 25...27%) ning vangistuse asemel KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikutel (vastav näitaja 32...33%). Muutused EV puhul eri aastatel ei luba väikeste arvude tõttu teha kindlaid järeldusi.

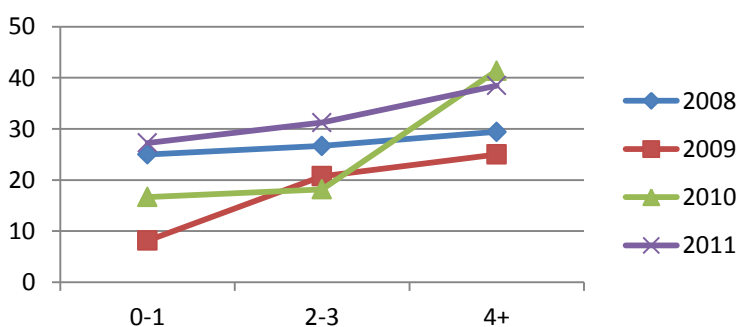

Joonis 11. Vanglast vabanenud isikute retsidiivsus ühe aasta jooksul pärast vabanemist (%)

Retsidiivsuse risk on üldjuhul seda suurem, mida rohkem kordi on isik olnud varem kriminaalkorras karistatud; seda eriti neli ja enam korda karistatute puhul, kui neid võrrelda varem karistamata või varem ühel korral karistatud isikutega – vt joonised 12 ja 13.

Joonis 12. Vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV alla määratud isikute retsidiivsus ühe aasta jooksul pärast EV algust varasema kriminaalkorras karistuse ja EV alguse aasta järgi 2007–2011 (%)

Joonis 13. Vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamisega EV alla määratud isikute retsidiivsus ühe aasta jooksul pärast katseaja positiivset lõpetamist varasema kriminaalkorras karistuse ja EV alguse aasta järgi 2008–2011 (%)

Retsidiivsust toime pandud kuriteo liigi järgi sai arvestada 812 toimiku puhul, kus süüteo liik oli märgitud ning EV alguse ja päringu hetke vahele jäi vähemalt üks aasta. Andmed hõlmavad ka 26 isikut, kes määrati EV alla vahistamise asemel. Kuriteoliigid kattuvad suures osas ning tabelis 11 arvesse võetud isikud võisid toime panna ka muud liiki kuritegusid, mida siin pole näidatud.

Retsidiivsus oli kõrgeim varavastaste kuritegude puhul (26%). Teiste kuriteoliikide puhul tuleb arvestada, et osa isikuid olid toime pannud ka muud liiki kuritegusid (sh varavastaseid), mille tõttu näitajad ei kajasta retsidiivsust ainuüksi ühe kuriteoliigi puhul.

Tabel 11. Elektroonilise valve alla määratud isikute retsidiivsus toime pandud kuriteo liigi järgi ühe aasta jooksul pärast EV algust (%)

	KOKKU toimikuid	Uus ülekuulamine 12 kuu jooksul	
		Arv	%
Varavastane	341	88	26
Rahvatervisevastane	243	30	12
Isikuvastane	161	20	12
Avaliku rahu vastane	103	23	22
Liikluskuritegu	99	23	23
Vaid isikuvastane*	89	9	10
Vaid liiklus+õigusemõistmisevastane*	64	12	19

* Ei kaasnenud mitte ühtegi muud liiki kuritegu; ka mitte neid, mida tabelis pole näidatud. Õigusemõistmisevastased kuriteod on praktiliselt kõik seotud liiklusega (sõitmine ilma juhtimisõigusega, kui isik on varem süüteo eest kohtuotsusega karistatud).

Retsidiivsust EV alla määramise liikide võrdluses ei saa vaadata, kuna vahistamise asemel EV-le suunatuil võib olla uusi ülekuulamisi samas asjas.

4. Kriminaalhooldusametnike tagasiside

Elektroonilise valve korraldamisel ilmnenud praktiliste probleemide väljaselgitamiseks intervjueriti kriminaalhooldusametnikke. Suuliselt intervjueriti Tallinna Vangla Harju kriminaalhooldusosakonnas vanglast vabanenute talituse juhatajat, vanemkriminaalhooldusametnikku ning nelja kriminaalhooldusametnikku. Lisaks edastati samad küsimused kirja teel ametnikele teistes Eesti piirkondades ning küsimustele vastas kirjalikult 7 ametnikku. Kokku vastas seega 13 kriminaalhooldajat.

Vastanutest viis olid töötanud EV seadmetega alates 2007 aastast ja kõige lühema kogemusega vastajad olid alustanud kaks aastat tagasi. Kõige suurema kogemusega ametnikul oli olnud üle 40 valvealuse. Enam kui 10 valvealust oli olnud kokku üheksal ja vähem kui 10 valvealust neljal vastanul.

Peamised kriminaalhooldusametnike poolt nimetatud probleemid on järgmised:

- EV seadmete kõikuv kvaliteet;
- hooldusaluste suhtumise ja eelneva teavitamisega seotud probleemid;
- vahistamise asemel määratud elektroonilise valve puudulik regulatsioon;
- muud probleemid, sh tähtaja ja tähtaja lühendamisega seonduv.

4.1. Probleemid elektroonilise valve seadmetega

Peamise probleemina toodi välja EV seadmete kõikuv või suisa kehv kvaliteet. Seadmete kvaliteeti probleemina nimetas kokku 10 vastajat. Konkreetsemalt märgiti jalavõrude akude tühjenemist ja vajadust neid sageli vahetada. Samuti toodi esile koduseadmetega seotud probleeme, näiteks mobiililevi kõikumist, probleeme liikumisraadiuse määramisel, seletamatuid korpusehäireid, keeva kõnekvaliteeti koduseadmete telefonisüsteemides, aparaatide liigset tundlikkust vanades majades liikuvatel pörandatel ja EV programmis olevate seadmete kohta käiva info vastuolulisust (näiteks ei lähe pärast võru vahetamist punane kiri programmist ära jne). EV programmiga seoses nimetati probleemina veel seda, et ajakava peab koostama kahes erinevas kohas ja väiksemates üksustes töötavad ametnikud märkisid, et programmi tundvaid kolleege on vähe ning vajadusel ei saa kedagi appi paluda või kelleltki nõu küsida. Üks vastaja tegi ettepaneku, et ametnikele oleks vajalik spetsiaalset seadet, millega oleks võimalik kontrollida isikute asukohta väljaspool kodu, kuna koduseadmed toimivad vaid elukohas. Spetsiaalne seade, mis toimib analoogselt koduseadmele aga on kaasaskantav, võimaldab tuvastada jalavõru asukohta väljaspool elukohta.

Võimalikud lahendused seadmetega seotud probleemidele

Vanglate osakond peab analüüsima seadmete kvaliteeti ning tekkinud probleemide põhjuseid. Kui tegemist on ametnike puudulike oskustega seadmete kasutamisel ning probleemid tulenevad väärast kasutamisest, tuleb ametnikke koolitada või juhendada. Kui probleemid on tehnilist laadi, tuleks pöörduda tootjafirma poole ning leida lahendus probleemide kõrvaldamiseks. Samuti tuleb uues riigihankes pöörata seadmete kvaliteedile suuremat tähelepanu.

4.2. Hooldusalustega seotud probleemid

Hooldusaluste suhtumine. Toodi välja, et tingimisi ennetähtaegselt vabanevad hooldusalused ei tea väga sageli eelnevalt EV tingimusi ega reegleid, vanglas ei ole neid vabanemiseks ette valmistatud. Probleemid ilmnevad siis, kui kriminaalhooldaja selgitab, et ajakava tuleb järgida rangelt ning ilma selge ja tõendatud ning eelnevalt kokku lepitud põhjusega kodust lahkuda ei saa; samuti ei ole elukoha vahetamine koos EV aparaatidega lihtne. Vanglast vabanenud isikud aga leiavad, et nad on vabad inimesed ja protestivad piirangute suhtes. Mõnikord on pahased ka pereliikmed, et ametnik kohustab hooldusalust koduarestis olema. Samal ajal on vangide teadlikkus oma õigustest

kasvanud ja seega peavad kriminaalhooldajad valvealustele kõike põhjalikumalt selgitama ning viitama õigusaktidele, mis aga ei anna igale küsimusele vastust; samuti lahendama kaebusi või advokaatide pöördumisi. Üks vastaja tegi ettepaneku koostada põhjalik infovoldik EV tingimuste ja võimaluste kohta.

Narkomaanid elektroonilise valve alustena. Probleeme on EV kohustusega narkomaanidega, kuna nende võime ennast kokku võtta ja täita ajakava täpselt kellaajaliselt on piiratum. Näiteks märkis üks ametnik, et on olnud juhtumeid, kus narkomaanil tekib seletamatu vajadus kodust väljuda keelatud ajal ning hiljem püüavad nad välja mõelda erinevaid põhjendusi. Möödunud aastal oli ka mitu üledoosi juhtumit narkomaanide hulgas, kellel oli EV kohustus.

Ajakava koostamine. Mitmed kriminaalhooldajad tegid ettepanekuid, et EV juhendis võiks olla selgemad reeglid ajakava koostamiseks ja ka kontrollimiseks. Samas leiti, et piirang, mis ei luba külastada toidupoodi isikul kes ei ela üksinda, on liiga piirav ja poes käimine peaks olema kõigile lubatud. Ka tehti ettepanek, et lubatud tegevustena võiks olla nimetatud perekonna abistamisega seotud liikumised, näiteks lapse lasteaeda viimine vm taoline. Sooviti ka, et oleks kirjas põhimõte, et EV alguses (nt esimeses kolmandikus või veerandis) peab ajakava olema rangem ja hiljem võib seda reeglitele vastava käitumise tulemusel lõdvendada, kuna EV lõpuosa võib olla juba märgatavalt vabama liikumisega. Soovitati kaaluda näiteks ühetunnise jalutuskäigu lubamist, kuna erinevalt koduarestis viibivatest valvealustest on vanglas see kõigile tagatud.

Võimalikud lahendused hooldusalustega seotud probleemidele

Hooldusaluste teadlikkuse tõstmiseks EV nõuetest tuleb vanglate osakonnal korraldada kinnipeetavatele info jagamine nii suuliselt kui kirjalikult ja kinnipeetavatega töötavatele vangla-ametnikele korraldada vastavaid koolitusi. Vanglate osakonnal tuleks koostada EV infovoldikuid või muid teabematerjale.

Narkomaanide välistamine EV alt ei ole võimalik ega otstarbekas. Küll aga tuleks vanglate osakonnal leida võimalusi näiteks spetsiaalsete sotsiaalprogrammide hankimiseks narkomaanide paremaks taasühiskonnastamiseks.

Täpsustada *EV korras* sätestatud ajakava koostamise reegleid, lisades sellesse põhimõte, et reeglina on EV ajakava rangem esimeses kolmandikus, seejärel leebem teises kolmandikus ning kolmas kolmandik on ettevalmistus seadusekuulekaks käitumiseks ilma EV kohustuseta. Samuti tuleks lubada hooldusalustel käia toidupoes ning osaleda perekonna abistamisega seotud tegevustes.

4.3. Vahistamise asemel määratud elektrooniline valve

Vahistamise asemel määratud EV-d märkis probleemina kuus ametnikku. Nimetati regulatsiooni vähesust ja ebaselgust selle kategooria isikute osas. Samuti kurdeti prokuröride ja kohtunike vähest huvi kriminaalhooldajaga suhtlemiseks.

Prokuröridel ei ole pärast vajalike uurimistoimingute tegemist huvi paluda kohtult EV tõkendi asendamist tõkendiga allkiri elukohast lahkumise kohta. Menetlus kohtus on aga aeganõudev ja sageli on isikud EV all kohtuistungit oodates pikka aega. Vahistamise asemel määratud EV-ga seotud ettepanekud on toodud juba eespool.

4.4. Muud probleemid ja ettepanekud

Mõned kriminaalhooldajad nimetasid, et viimasel ajal kohtunikud ei arvesta ametniku ettepanekut määratava EV pikkuse osas ja reaalselt määratakse tunduvalt pikemaid tähtaegu. Seejuures ei

arvestata proportsiooni esialge mõistetud vangistusega ja EV ajad on kohati ebamõistlikult pikad (üle 6 kuu pikkust elektroonilist valvet peetakse ka erialakirjanduses väga pikaks ja küsitav on sellise valve efektiivsus).

Ei ole selge regulatsioon EV tähtaja võimaliku lühendamise osas. Praktikas on siiani enamasti taotletud lühendamist tervislikel põhjustel. Ametnikud möönavad, et lihtsalt hea käitumise korral lühendamine võiks kaasa tuua paljude valvealuste vastavad pöördumised ja nõudmise lühendada ka nende EV aega. Ametnikud soovivad koostada selgemad juhised, kuidas ja millal saab taotleda EV tähtaja lühendamist.

Toodi välja ka vajadus ühtlustada kriminaalhooldusametnike tegevust EV ajakavade koostamisel ja kontrolli teostamisel ning korraldada selleks regulaarselt üle-eestilisi kohtumisi või koolitusi.

Võimalikud lahendused muudele probleemidele

Kaaluda KarS § 751 lõikes 3 kohtule täpsemate juhiste andmist, millal kui pikka EV tähtaega määrata. Näiteks kehtestada EV määramisel esialgselt maksimaalseks tähtajaks 6 kuud koos võimalusega seda vajadusel pikendada kuni 12 kuuni, või täpsustada EV pikkus tulenevalt kuriteo raskusastmest.

Täpsustada tähtaegade lühendamise regulatsioon *EV korras*. Kohus langetab otsuse igal konkreetsel juhul eraldi ja seetõttu pole otstarbekas EV lühendamise aluseid seaduses täpsemalt sõnastada, vaid piisab regulatsioonist määruse tasandil. Siinjuures on oluline kriminaalhooldajate poolt säilitada senist praktikat, mille kohaselt lühendamise taotlus peab olema põhjendatud ning seda ei taotleta pelgalt hea käitumise eest. Samas peaks kriminaalhooldajale jääma võimalus taotleda EV tähtaja lühendamist ka juhul, kui isik on oma käitumisega tõestanud seadusekuulekust ning määratud EV aeg on katseaja pikkusega võrreldes tema hinnangul ebamõistlikult pikk.

Ei ole tõendeid, et võimalikult pikk EV tähtaeg on efektiivsem kui lühem tähtaeg. Seniste kogemuste kohaselt on mõistlik ja tõhus maksimaalne tähtaeg kuni 6 kuud, mida vajadusel saaks pikendada. Väga pikk EV aeg on ebamõistlik, kuna esiteks valvealune harjub mehaaniliselt ajakava järgimisega ega püüa ise oma tegevusi mõistlikult kavandada ning selle asemel, et EV oleks TETV puhul nõu sammuks vabaduse ja seaduskuulekuse suunas võib tekkida olukord, kus isik pärast EV tähtaega ei saa jätkuvalt probleemideta hakkama. Lisaks on see täiendav kulu riigile: kui keskmiselt kulub ühe kriminaalhooldusaluse kohta kuus 35,7 eurot⁴, siis võrdlusena kulub ainuüksi ühe isiku EV seadmete rendile peaaegu sada eurot kuus⁵.

Kuna seadusega ei ole võimalik väga täpselt reguleerida, kellele milline EV tähtaeg määrata, tuleks seda teemat rohkem lahti seletada kohtunike ja prokuröride koolitustel ja ümarlaudadel. Samuti tuleks vanglate osakonnal kaaluda TETV menetluse täpsustamist selliselt, et kriminaalhooldajad hakkaksid oma ettepanekut põhjendama, miks just konkreetsele isikule oleks sobilik hooldaja pakutav tähtaeg.

Vanglate osakonnal tuleks korraldada EV-ga tegelevatele kriminaalhooldusametnikele koolitusi ja kohtumisi, et tagada EV ühtne rakendamine üleriigiliselt. Eelkõige on oluline ühtne praktika ajakavade koostamisel: näiteks kas anda valvealusele kohe peale seadmete paigaldamist vaba aega või lubada ainult tööl käimist, kui sageli ja kuidas kontrollida hooldusaluseid väljaspool kodu, millal rakendada GPS-seadmeid jne.

⁴ <http://www.vangla.ee/41292>

⁵ Allikas: Justiitsministeerium

5. Elektroonilise valve laiendamine

5.1. Elektroonilise valve määramine vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatute poolt kriminaalhoolduse tingimuste rikkumise korral

Kriminaalhoolduse tingimuste rikkumise korral saab praegu elektroonilist valvet määrata vaid KarS § 74 alusel karistusest tingimisi vabastatud süüdimõistetule. KarS § 76 alusel vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isiku poolt kriminaalhoolduse tingimuste rikkumise korral saab kohus pöörata kandmata jäänud karistuse osa täitmisele, kuna sellisel juhul ei saa määrata lisakohustusi, milleks võiks olla ka EV kohustus. Samas võib ette tulla tingimuste väheolulisi rikkumisi, mille korral ei ole vangistuse täitmisele pööramine mõistlik. Seega oleks otstarbekas sätestada võimalus määrata ka vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isik käitumiskontrolli tingimuste rikkumise korral EV alla.

Ettepanek on täiendada KarS § 76 lg 5 selliselt, et vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isiku suhtes saaks kohus katseaja tingimuste rikkumise korral määrata täiendavaid kohustusi vastavalt KarS § 75 lõikes 2 sätestatule, sh elektroonilist valvet.

KarS § 74 lg 4 sätestab karistusest tingimisi vabastatud isiku poolt käitumiskontrolli tingimuste rikkumise õiguslikud tagajärjed ja määrab kolm võimalust, kuidas kohus sel juhul saab reageerida: kriminaalhooldusametniku ettekande alusel võidakse määrata täiendavaid kohustusi (KarS § 75 lg 2), pikendada katseaja kuni ühe aasta võrra või pöörata karistuse täitmisele.

KarS-i kommentaarides⁶ märgitakse, et meetmete valikul peab kohus arvestama konkreetse rikkumise raskust ja süüdlase suhtumist sellesse, kas tegu on tahtluse või ettevaatamatusena. Riigikohus on oma lahendis (RKKK 3-1-3-24-97)⁷ märkinud, et kohustuse rikkuja suhtes saab karistuse jätta täitmisele pööramata vaid siis, kui on tuvastatud, et kohustus jäeti täitmata mõjuval põhjusel. KarS-i kommentaaride kohaselt võib karistuse täitmisele pööramine kohustuse täitmata jätmise tõttu olla põhjendamatu ka siis, kui süüdlane saab talle kohtu poolt pandud kohustuse täitmata jätmist korvata mingi muu positiivse käitumisega. Kontrollnõuete rikkumine võib aga karistuse täitmisele pööramise aluseks olla üksnes siis, kui rikkumine on tahtlik ja takistab järelevalve teostamist süüdlase üle ning rikkumist ei õigusta mõjuv põhjus. Kontrollnõuete korduv eiramine võib siiski kaasa tuua mõistetud karistuse täitmisele pööramise ka siis, kui tegu on ettevaatamatu rikkumisega, kuid varem kohaldatud meetmed nagu täiendavate kohustuste määramine või katseaja pikendamine ei ole mõjunud.

Vangistusest tingimisi ennetähtaega vabastatud isiku poolt kontrollnõuete või kohustuste rikkumise korral näeb KarS § 76 lg 5 ette vaid kandmata jäänud karistuse osa täitmisele pööramise, olenemata rikkumise iseloomust ja raskusest; seejuures viitab vastav KarS-i kommentaar eelmise lõigu alguses kirjeldatud kommentaarile, kus on märgitud, et meetme valikul tuleb arvestada rikkumise raskust. Tegemist on ebavõrdse olukorraga, kus isik, kes on karistusest vabastatud KarS § 74 alusel võib katseaja jooksul sisuliselt panna toime mitmeid väiksemaid rikkumisi, ilma et kohus peaks vangistust täitmisele pöörama.

Praktikas kohus ei pane KarS § 74 alusel tingimisi karistamisel isikutele tavaliselt kuigivõrd lisakohustusi, mistõttu neid ei saa ka rikkuda, kuid KarS § 76 alusel vangistusest tingimisi vabastatutest enamikule määratakse lisakohustused ning seepärast tuleb ette ka nende rikkumisi. Vajalik oleks mõlema regulatsiooni ühtlustamine, eelkõige anda kohtule võimalus määrata KarS § 76 lõike 5 rikkumise korral täiendavaid lisakohustusi, milleks on ka EV.

⁶ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, Juura 2009, lk 283, kommentaar 8.1.

⁷ <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-3-24-97>

2012. aasta statistika kohaselt lõppes katseaeg kokku 429 isikul, kes olid vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud KarS § 76 alusel. Neist lõpetas katseaja positiivselt 76% ja negatiivselt 22%; katseaja jooksul suri 2% isikutest. Negatiivselt lõpetamise juhtudest 7% oli seotud isik poolt uue kuriteo toimepanemisega ning kriminaalhooldus lõppes uue kohtuotsuse alusel karistuse kandmisele asumisega; 15% juhtudel rikkusid süüdimõistetud käitumiskontrolli tingimusi, mille tõttu kriminaalhooldaja esitas kohtule erakorralise ettekande ning kohus pööras kandmata jäänud vangistuse osa täitmisele. Andmete puudumise tõttu ei saa öelda, milliseid tingimusi need 65 isikut täpselt rikkusid ning kas rikkumised olid rasked ja tahtlikult toime pandud või mitte. Tõenäoliselt ei olnud kõik rikkumised siiski sedavõrd rasked, et vaid vangistus oleks olnud sobiv meede.

Katseaja positiivselt lõpetanute osakaal oli tingimisi ennetähtaegselt vangistusest vabastatud isikute puhul 76%, mis on suurem kui kõikide kriminaalhooldusaluste puhul kokku (72%). Samuti paneb see grupp katseajal vähem uusi kuritegusid toime, mille eest karistatakse vangistusega. Küll aga on kriminaalhooldaja erakorralise ettekande alusel täitmisele pööramiste osakaal mõnevõrra suurem üldisest (vastavalt 15% ja 11%), kuid see on seletatav ka suurema kohustuste hulga määramisega sellistele isikutele.

Tabel 12. Katseaja lõppemise põhjused vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatute ning kõikide kriminaalhooldusaluste puhul 2012. aastal

Katseaegade lõppemine	TETV		Kõik kriminaalhooldusalused	
Positiivne lõppemine	325	76%	4493	72%
Uus kohtuotsus	29	7%	919	15%
Erakorraline ettekanne	65	15%	711	11%
Surm	10	2%	97	2%
KOKKU	429	100%	6220	100%

Vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikute retsidiivsus on olnud samas suurusjärgus karistusest KarS § 74 lõike 1 alusel käitumiskontrolliga tingimisi vabastatute ja šokivangistusest vabastatute retsidiivsuse tasemega ning olnud pärast 2008. aastat madalam kui KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikute retsidiivsus (vt eespool ptk 3.4).

Elektroonilise valve alla määratud isikute retsidiivsust kajastavad andmed näitavad niisuguse sanktsiooni otstarbekust, kui arvestada EV rakendamiseks 2006. aastal koostatud seaduse eelnõu seletuskirjas kirjeldatud kriteeriume: „EV kasutamist vangistuse alternatiivina peetakse tõhusaks siis, kui uue kuriteo toimepannute osatähtsus ei ole suurem kui samalaadse teo eest vangistusega karistatutel. EV kasutamist tingimisi ennetähtaegselt vabastamisel peetakse tõhusaks siis, kui retsidiiv ja režiimirikkumiste arv on väiksem kui nendel, kes on tavapärase kriminaalhoolduse all.“⁸

Seega saab väita, et vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikud käituvad võrreldavalt muude kriminaalhooldusalustega ja neid tuleks ka sarnaselt kohelda – ei ole millegagi põhjendatud nende puhul rikkumistele reageerimise ainsa meetmena vangistuse kohene täitmisele pööramine.

Raske on hinnata, kui paljude tingimusi rikkunud süüdimõistetute puhul võiks kohus sellise võimaluse olemasolul jätta vangistuse täitmisele pööramata. Samuti on keeruline prognoosida, kui paljudele rikkujatest oleks võimalik rakendada EV kohustust, kuna see eeldab muuhulgas isiku nõusolekut ning elukoha sobivust. Praegu vabaneb vangistusest EV alla keskmiselt 20% taotluse esitajaist ning kui oletada, et enamik 2012. aastal tingimisi ennetähtaegselt vabanenud isikute poolt toime pandud rikkumistest olid keskmised või väikesed ja vastava võimaluse olemasolul oleks

⁸Kriminaalhooldusseaduse, vangistuseseaduse, karistuseseadustiku, karistuseseadustiku rakendamise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (923 SE I).
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061520005

kohus kaalunud erinevaid meetmeid. Senise praktika põhjal võib arvata, et EV oleks määratud umbes viiendikule vangistusse saadetud 65 isikust, s.t arvestuslikult 13 isikut oleks vangistuse asemel määratud EV alla.

Vabaduses jätkuval kriminaalhooldusel koos EV-ga on positiivne mõju esmalt inimesele, keda vangistusse ei saadeta. Süüdimõistetud saab edasi elada vabaduses, oma perekonna juures, käia tööl või koolis. Tõenäoliselt paraneb ka süüdimõistetute suhtumine õiguskorda: mõistetakse, et iga väikese ja võib-olla ettevaatamatusest toime pandud rikkumise eest ei saadeta kohe vangistusse tagasi; samal ajal ei jäeta rikkumisi tähelepanuta. Kuna kehtiv seadus võimaldab kohtul vaid vangistus täitmisele pöörata, siis aeg-ajalt kasutavad kohtud praktikat, kus väga väikese rikkumise tuvastamise korral jäetakse süüdlase vanglasse saatmise vältimiseks kriminaalhooldaja ettekanne rahuldamata. Selline süsteem jätab aga pigem mulje karistamatusest, sest igale rikkumisele peaks järgnema kohane reageering.

Juhul kui eespool toodud hinnangu (13 isikut) suurusjärg on õige, siis oleks EV kohaldamisel vangistusse saatmise asemel teatav mõju ka vanglate eelarvele: iga vangi ülalpidamiseks kulub umbes 991 eurot kuus, kuid ühe kriminaalhooldusaluse kohta kulub keskmiselt 35,7 eurot kuus⁹. Samal ajal ei tõsta 13 lisanduva elektroonilise valve aluse isiku lisandumine aastas sisuliselt kriminaalhooldusametnike koormust, kuna algselt juba ongi tegu olnud kriminaalhooldusalustega.

5.2. Elektrooniline valve lähenemiskeelu rakendamise korral

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika analüüsis 2/2012 tehti ettepanek laiendada elektroonilise valve kasutamise võimaldamist ka lähenemiskeelu korral.¹⁰

Selleks saab kasutada aktiivjälgimisseadmete põhimõttel töötavaid seadmeid. Süüdimõistetule paigaldatakse jala ümber seade, mille liikumist saab jälgida arvutiprogrammis kaardilt. Samal ajal on seade ka sellel isikul, kellele süüdimõistetud läheneda ei tohi; selle seadme saab panna kodust lahkudes näiteks taskusse. Kui kaks seadet satuvad üksteisele liiga lähedale, siis saadetakse häire valvekeskusesse. Häire saab ka isik, kellele on keelatud läheneda (ohver).

Täpsemad põhjendused ja mõjud EV laiendamiseks lähenemiskeelu puhul on kirjas eespool viidatud analüüsis ja siinkohal neid üle ei korrata.

⁹ <http://www.vangla.ee/41292>

¹⁰ <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56473/ELEKTROONILISE+VALVEGA+L%C4HENEMISKEELU+KOHALDAMISE+ANAL%DC%DSC.+Justiitsministeerium.+2012.pdf>

6. Välisriikide praktika

Elektroonilist valvet hakati esimesena kasutama Ameerika Ühendriikides 1980ndate algul. Euroopas hakati EV-d laialdasemalt kasutama 1990ndatel esmalt Inglismaal ja Walesis, Rootsis ning Hollandis. Tänapäevaks on EV kasutamine märgatavalt laienenud ning teiste hulgas kasutavad seda kõik Põhjamaad, sh Soomes alates 2006. aastast. Ühtlasi on avardatud EV määramise võimalusi. Eestis võeti EV ettevalmistamisel eeskujuna eeskätt Rootsi praktikast ning arvestati ka Inglismaa kogemusi.

Järgnevalt tuuakse kirjanduse ja ametlike allikate põhjal näiteid EV kohaldamisest Soomes ja Rootsis, puudutades enam huvi pakkuvaid aspekte. Lisaks kasutatakse Soome õiguspoliitika instituudi uurijalt Leena Mäkipäält Helsingis 21.03.2013 saadud teavet (allpool viidatud tema kommentaaridele: LM).

Soome

Elektrooniline valve määratakse isiku nõusolekul. Selle kestuse määrab kohus; ametlikke soovitusi EV kestuse kohta pole ning EV pikendamine pole võimalik. Kohus ei määra täpsemaid tingimusi, seda teeb kriminaalhooldusamet isikut puudutavas täitmiskavas. Üldiseks nõudeks on keeld kasutada alkoholi ja narkootikume. Tingimuste muutmine EV jooksul on võimalik, kuid seda tehakse harva.

Praegu on kolm võimalust EV määramiseks:

- 1) oktoobrist 2006. aasta oktoobrist vanglast tingimisi vabastamine EV alla;
- 2) novembrist 2011 kuni kuuekuulise reaalse vangistuse asemel määramine EV alla;
- 3) maist 2011 avavanglas karistust kandvate vangide valve (pilotprojektina kolmes vanglas).

Lisaks on kavas sätestada võimalus EV määramiseks rahatrahvi asenduskaristusena.

- Vanglast tingimisi vabastamine EV alla (*valvottu koevapaus*; edaspidi lühendatult: VKV)¹¹

EV alla määramine on võimalik kuni kuus kuud enne vanglast tingimisi vabanemise võimalust. EV kestus on kuni kuus kuud. Tingimused määratakse iga isiku puhul eraldi; nendeks võivad olla nt töö, õppimine, treening, lähedaste hooldamine või muu toimetulekusutlikkust parandav tegevus. Ligikaudu 2/3 isikutel on põhiliseks ülesandeks olnud töö või õppimine, umbes 1/3 osaleb sõltuvuse vähendamisele suunatud programmis. Katseaja tingimuste rikkumise korral tehakse hoiatus, VKV katkestatakse kuni kuuks ajaks või see lõpetatakse täielikult – niisuguse otsuse tegemine on täielikult kriminaalhooldusametniku pädevuses, kes juhindub kriminaalhooldusameti (RISE) juhistest¹².

VKV kasutamine on kiiresti laienenud ning 01.09.2012 oli niisuguse valve alla 172 isikut (neist 20 naised). Eesmärgiks on, et 2016. aastal oleks päevas valve alla keskmiselt 200 isikut. Süsteemi peetakse üldjoontes hästi toimivaks. VKV on märksa odavam vangistusest: 2011. aastal maksis üks päev kinnises vanglas 205 eurot, avavanglas 159 eurot ja VKV puhul 59 eurot.

2011. aastal lõpetas VKV edukalt 85% alustanud isikutest. Kõige sagedasem VKV katkestamise põhjus on olnud alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keelu rikkumine. Alates 2012. aastast on loodud spetsiaalsed valve- ja tugipatrullid, kes jälgivad kriminaalhoolduse nõuete täitmist.¹³ LM: patrullide kasutamine peaks ühtlustama praktikat rikkumiste korral, mis olnud vanglate kaupa

¹¹ Rikoslaki 8 §. Rikoslaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889> (01.04.2013)

¹² Valvotun koevapauden toimeenpano. Rikosseuraamusviraston menettelyohje nro 6/011/2008. 06.02.2009. <http://www.rikosseuraamus.fi/37462.htm>

¹³ Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi (HE 140/2012). <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120140> (01.04.2013)

ebaühtlane, ehkki lähtekohaks olnud nulltolerants; lähtunud on sellest, et ka vanglates on nt alkoholi tarvitamisele täiskeeld ning VKV all viibiv isik on staatuselt vang. Võimalik on kasutada EV seadmeid, mis mõõdavad ka isiku võimalikku alkoholihoovet; neid on proovitud, kuid praegu ei nähta selleks vajadust seoses patrullidega.

VKV all olnud isikute retsidiivsus (mõistetud on uus karistus) on olnud ligi poole võrra väiksem kui vanglas karistuse lõpuni kandnud isikute retsidiivsus; samas tuleb arvestada, et VKV alla määratud isikud on teatud määral "väljavalitud" (nende seas on suhteliselt enam esmakordselt vanglas viibijaid ning samuti naisi).¹⁴

Praegu menetluses olevas VKV-d käsitleva uue seaduse eelnõus luuakse mh võimalus VKV jätkamiseks juhul, kui isikule määratakse uus karistus (enamasti trahvi asenduskaristus, kuid ka lühike vangistus). Eelnõus ei peeta põhjendatuks, et niisugused lühikesed karistused automaatselt takistavad VKV jätkamist, kuna sageli on karistuste täitmisele pööramise järjekord juhuslik ning hoolikalt planeeritud järkjärguline vabastamisprotsess katkeks sellisel juhul. Kuna VKV maksimaalne pikkus on kuus kuud, tuleb VKV siiski katkestada sel juhul, kui uus karistus tooks kaasa VKV kestmise enam kui kuus kuud.¹⁵

- Kuni kuuekuulise reaalse vangistuse asemel määramine sama kestusega EV alla (*valvotarangaistus*; edaspidi lühendatult: VR)¹⁶

Kuni kuuekuulise reaalse vangistusega karistatud isikule määratakse selle asemel sama pikk EV, juhul kui on täidetud kõik järgmised tingimused: 1) isikule vangistuse asendusena üldkasulikku tööd ei saa määrata või kui isik ise seda ei soovi; 2) isikul puuduvad varasemate karistustega seotud või praeguse kuriteo liigist tulenevad takistused (LM: perevägivalla puhul); 3) EV määramist võib pidada põhjendatuks süüdlase sotsiaalsete oskuste säilitamiseks või arendamiseks.

Vastavalt mõistetud vangistuse pikkusele kestab EV kuni 6 kuud (sisuliselt tähendab osa lühikeste reaalsete vangistuste asendamist EV-ga). Isikul töökohustus 10 kuni 40 (erijuhtudel 50) tundi nädalas. Kriminaalhoolduse tingimuste rikkumise korral teeb otsuse prokurör (sh on võimalik piirdumine hoiatusega või ainult ajutine vanglassesaatmine). LM: 2012. aastal määrati VR 198 isikule ning 9 isikut saadeti vangi, peamiselt alkoholi tarbimise tõttu.

Rootsi

Rootsis on EV määramise võimalusi viimase ligi kahekümne aasta jooksul järk-järgult laiendatud.¹⁷

- Alates 1994 (pilotprojekt, püsivalt alates 1999) sai vangistuse kuni 3 kuud asendada sama kestusega EV-ga;
- Alates 2001 sai vangistuse vähemalt 2 aastat karistuse kandmise lõpuosas asendada kuni 4 kuud kestva EV-ga;
- 2005. aastal laiendati sihtgruppe ja EV maksimaalset kestust:
 - vangistuse kuni 6 kuud saab asendada EV-ga;
 - vangistuse vähemalt 18 kuud saab karistuse lõpuosas asendada kuni 6 kuud kestva EV-ga.
- 2007. aastal sätestati kaks uut võimalust vanglast tingimisi vabastamise korral, mis on sobivad vähemalt pool oma karistusest ära kandnud isikutele, kes on vanglas olnud vähemalt kolm kuud.
 - Laiendatud kriminaalhooldus, kuhu suunamine toimub avavanglast. Põhinõudeks on töötamine; isik on alguses EV all, kuid tingimuste täitmise korral saab EV täielikult lõpetada

¹⁴ Samas

¹⁵ Samas.

¹⁶ Rikoslaki 11a §.

¹⁷ Extended use of electronic tagging in Sweden. The offenders' and the victims' view. Report 2007:3. <http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2007-03-14-extended-use-of-electronic-tagging-in-sweden.html>

ning kriminaalhooldus jätkub muul viisil (sh kodukülastused, telefonikõned, kohustus ilmuda tööandja juurde). See vorm on paindlikum kui vangistusest ennetähtaegse vabastamise korral kohaldatav EV.

- Paigutamine järelevalve all olevatesse majutusasutustesse (*halfway houses*), mis on mõeldud erikohtlemist mittevajavatele isikutele, kel aga puudub oma elamispind; nõutav on mingis ulatuses töötamine ning viibimine majutusasutuses öhtul ja öösel. Järelevalvet võidakse teostada EV abil, telefonikõnedega või külastustega.

Rootsis pakub vanglate amet tööd (laadilt sarnane üldkasulikule tööle) neile, kes muus osas täidavad EV alla määramise tingimused.

EV tingimuste rikkumise korral võidakse EV katkestada ja isik saata vanglasse. Üldiseks nõudeks on keeld kasutada alkoholi ja narkootikume ning rikkumistest valdav enamik on olnud seotud selle keelu rikkumisega.

Näiteks (2007. aasta uuringu andmetel viieaastase vaatlusperioodil) katkestati EV selle nõuete rikkumise tõttu:

- 14% isikutest, kellele oli mõistetud vangistus kolm kuni kuus kuud ja asendatud see EV-ga;
- 8% isikutest, kellele oli mõistetud vangistus kuni kolm kuud ja asendatud see EV-ga;
- 9% isikutest, kellele oli mõistetud vangistus vähemalt 18 kuud ja vähem kui 24 kuud ning asendatud see lõpuosas EV-ga.¹⁸

2011. aastal oli EV all ligikaudu 2360 isikut (võrdluseks: see moodustas 25% samal aastal vangis saadetute arvust ning 19% kriminaalhooldusele saadetute arvust).¹⁹

Järeldusi teiste riikide uuringutest

Soome õiguspoliitika instituudis Petri Danielssoni ja Leena Mäkipää poolt koostatud ülevaates tutvustatakse teistes riikides läbi viidud EV tulemuslikkust puudutavatest uuringute tulemusi.²⁰ Järgnevalt tuuakse autorite peamisi järeldused 29 peamise vaatluse all olnud uuringu tulemuste põhjal. Siinjuures ei võrrelda EV edukust eri riikides, kuna see pole seaduste ning EV kohaldamise praktika suurte erinevuste tõttu korrektselt võimalik.

- EV võib vähendada retsidiivsust suhteliselt madala retsidiivsusriskiga isikute puhul, võrreldes karistuse kandmisega vanglas. See mõju võib avalduda eriti koos kohustusega mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume ning koos kohustusega kindlateks tegevusteks.
- EV võib vähendada kriminaalhoolduse tingimuste rikkumisi, võrreldes teiste kontrollimeetoditega. Samas võib mõnel juhul registreeritud rikkumiste arv kasvada, kuna EV korral märgatakse rikkumisi kergemini.
- Sõltuvuse vähendamisele suunatud programm võib olla keskne tegur retsidiivsuse vähendamisel. EV abil võib olla võimalik lisada programmis osalemise määra, eriti juhul kui programmis osalemine on karistuse osalise vabaduses kandmise tingimuseks.
- EV-ga koduarest võib vähendada retsidiivsust muud liiki kriminaalhooldusega võrreldes eeskätt kerge kuritegude puhul, mh liikluskuriteo eest karistatutel. Niisugune koduarest võib võrreldes väljaspool kodu kantava karistusega paremini säilitada peresuhteid ning majanduslikku olukorda, mis omakorda võib vähendada retsidiivsust.

¹⁸ Samas.

¹⁹ The Prison and Probation Service. <http://www.bra.se> (01.04.2013)

²⁰ Danielsson, P. & Mäkipää, L. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114. Helsinki, 2012. <http://www.optula.om.fi/1347273722959>

7. Kokkuvõte

EV kasutamise ulatus, EV kestus ja rikkumised, isikute iseloomustus

1. EV kasutamise ulatus vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastamise korral on viimastel aastatel (2010–2012) püsinud samas suurusjärgus (EV alla määrati 141...158 isikut) ning vanglast sel alusel vabastatud isikud moodustasid 2012. aastal 80% kõigist EV-le määratud isikutest. Lühiajalise vangistuse asemel on EV-d kohaldatud vaid üksikudel juhtudel (kuuele isikule).
2. Vahistatute arvuga võrreldes on EV-d kohaldatud suhteliselt vähe: 2012. aastal moodustas EV alla määratud isikute arv 5% samal aastal vahi alla võetud isikute koguarvust (622 isikut).
3. EV katkestati ja karistus pöörati täitmisele ligikaudu 2% juhtudel, arvestamata katseaja katkestamist pärast määratud EV lõppu
4. Keskmise EV all viibimise aeg on märgatavalt pikenenud: 2012. aastal oli EV pikkuste mediaan (181 päeva) ligikaudu 1,5 korda kõrgem kui 2007. aastal (122 päeva). Katseaja lühenemine samaaegselt EV pikenedamisega on kaasa toonud EV osakaalu kasvu keskmisest katseajast: kui 2007. aastal moodustas EV pikkuste mediaan (122 päeva) katseaeegade mediaanist 19%, siis 2012. aastal oli sama näitaja 33%.
5. Peaaegu kõikidele EV alla määratud isikutele on pandud kohustuseks mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume ning otsida endale töökoht määratud ajaks. Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatud (sh EV alla määratud) isikutele on keskmiselt pandud hoopis ulatuslikumalt lisakohustusi kui karistusest KarS § 74 lõike 1 alusel käitumiskontrollile suunatud isikutele.
6. Kõige sagedamini rikkusid EV alla määratud isikud alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu, mida rikkus 16% käitumiskontrolliga EV alla määratud isikutest (selle keelu rikkujad moodustasid 71% kohustusi rikkunud isikutest). EV liikumispiiranguid rikkus 5% isikutest.
7. Erakorralistest ettekannetest 88% koostati EV esimese kolme kuu jooksul; samas moodustas niisuguse tähtajaga EV osakaal vaid 16%. Rikkumiste arv EV ajal ning ülejäänud katseajal sama pikkusega ajaperioodil kuigivõrd ei erinenud; seega ei saa öelda, et katseajal pärast EV lõppu oleks rikkumised sagenenud.
8. EV alla määratud isikute puhul ei ilmne katseaja pikkuse ja katseaja negatiivselt lõpetanute osakaalu vahel selget seost.
9. Selgeid muutusi EV alla määratud isikute sotsiaal-demograafilises koosseisus pole toimunud. Kõige sagedamini on EV-le suunatud isikud olnud vanuses 20–29 aastat. Varavastaseid kuritegusid on toime pannud 40% EV alla määratud isikutest.
10. EV alla määratud isikute retsidiivsus on teistel alustel vanglast vabanenutega võrreldes olnud suhteliselt madal.

Ilmnenud probleemid ja soovitused nende lahendamiseks

11. Vahistamise asemel määratud EV lõpptähtaja osas ei on regulatsioon puudulik ning tuleks täpsustada, kuidas vajadusel lahendatakse edasise tõkendi küsimus pärast EV lõppu.
12. Vahistamise asemel EV alla suunatud isikule EV ajakava koostamisel peab kriminaalhooldusametnik pöörduma prokuröri ja/või kohtuniku poole ajakava koostamiseks arvamuse saamiseks, kes aga alati ei soovi olla kaasatud. Tuleks täpsustada nende kaasamise reegleid.
13. Lühiajalise vangistuse asemel EV määramisel puudub praegu seaduses nõue isiku elukoha kontrollimiseks. Otstarbekas oleks see kehtestada kõikide EV gruppide puhul.
14. Lühiajalise vangistuse asemel oleks otstarbekam sagedamini kasutada EV-d. Ettepaneku vangistuse asendamiseks EV-ga peaks tegema prokurör; seega tuleb sellist võimalust prokuröridele rohkem selgitada.

15. Karistusest KarS § 74 alusel tingimisi vabastatud isiku poolt katseaja tingimuste rikkumise korral võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel määrata muuhulgas täiendavaid kohustusi, sh allumine EV-le. Viimast ei saa kohus määrata isiku suhtes tingimisi vangistust mõistes, vaid alles siis, kui isik on rikkunud katseaja tingimusi ning kriminaalhooldaja on pöördunud ettekandega kohtu poole.
16. KarS § 76 alusel vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikute poolt katseaja tingimuste rikkumise korral ei saa neile määrata EV-d ning ainukeseks võimaluseks on kandmata jäänud karistuse osa täitmisele pööramine. Otstarbekas oleks sätestada võimalus määrata sellisel juhul täiendavaid kohustusi (sh EV) vastavalt KarS § 75 lõikes 2 sätestatule.
17. Kriminaalhooldusametnikud märkisid lisaks eeltoodule probleemidena EV seadmete kõikuvat kvaliteeti, hooldusaluste vähest teadlikkust EV nõuetest, narkomaanidega seonduvaid raskusi, liigselt piiravaid nõudeid EV ajakava koostamisel, EV liiga pikki tähtaegu. Neid probleeme saaks osaliselt leevendada mh täpsema teavitamisega ning *EV korra* täpsustamisega.

Kasutatud allikad

Danielsson, P. & Mäkipää, L. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114. Helsinki 2012. <http://www.optula.om.fi/1347273722959>

Extended use of electronic tagging in Sweden. The offenders' and the victims' view. Report 2007:3. <http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2007-03-14-extended-use-of-electronic-tagging-in-sweden.html>

Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi 25.10.2012 (HE 140/2012). <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120140>

Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura. Tallinn, 2009.

Kriminaalhooldusseaduse, vangistusseaduse, karistusseadustiku, karistusseadustiku rakendamise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (923 SE I). http://www.riigikogu.ee/?op=emspain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061520005

Mäkipää, L. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki, 2010. <http://www.optula.om.fi/Oikeapalsta/Haku/1266334095870>

Riigikohtu lahend 3-1-3-24-97. <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-3-24-97>

Rikoslaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889> (01.04.2013)

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2012. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2013. <http://www.rikosseuraamus.fi/61554.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen tulossopimus vuodelle 2013. RISE. 17.10.2012. http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/msbxly13wayg7x_1.pdf

Tamm, K. ja Kruusement, A. Elektroonilise valvega lähenemiskeelu kohaldamise analüüs. Kriminaalpoliitika analüüs 2/2012. Justiitsministeerium. <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56473/ELEKTROONILISE+VALVEGA+L%C4HENEMISKEELU+KOHALDAMISE+ANAL%DC%DCS.+Justiitsministeerium.+2012.pdf>

The Prison and Probation Service. <http://www.bra.se> (01.04.2013)

Valvotun koevapauden toimeenpano. Rikosseuraamusviraston menettelyohje nro 6/011/2008. 06.02.2009. <http://www.rikosseuraamus.fi/37462.htm>